

Кыргыз Республикасындагы 2023-жылдагы конституциялык мыйзамдуулуктун абалы жөнүндө Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун маалыматы

Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту (мындан ары – Конституциялык сот) конституциялык контролдоону жүзөгө ашыруучу сот бийлигинин жогорку органы болуу менен конституциялык түзүлүштүн негиздерин, адамдын жана жарандын негизги укуктары менен эркиндиктерин коргоо, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын (мындан ары – Конституция) үстөмдүгүн жана түздөн-түз колдонулушун камсыз кылуу максатында өз чечимдеринде конституциялык баалуулуктардын жана жоболордун, принциптердин жана укуктук башаттын маани-маңызын жана мазмунун ырааттуу ачып көрсөтөт.

Конституциялык контролдоо органы тарабынан каралып жаткан укук маселелери теориялык да, практикалык да мүнөздөгү татаал проблемаларды камтыйт, алар жыйындысында Конституциялык соттон конституциялык маанилүү баалуулуктардын тең салмактуулугунун сакталышын камсыз кылуу үчүн көп кырдуу, ар тараптуу жана объективдүү баа берүүнү талап кылат.

Натыйжалуу конституциялык контроль Конституция тарабынан белгиленген жарандардын укуктарынын жана эркиндиктеринин мазмунуна жана кепилдиктерди берүүгө чакырылган мамлекеттик органдардын ишмердигине түздөн-түз таасир этүүчү жаңы илимий доктриналарды, укуктун өнүгүү тенденцияларын эске алуу менен укуктук баа берүүнүн заманбап ыкмаларын жана каражаттарын колдонууну болжойт.

Ушуга байланыштуу Конституциялык соттун ар бир чечими Конституциянын ченемдерин чечмелөөнү жана мыйзамдын же башка ченемдик укуктук актынын Негизги Мыйзамга ылайык келүү предметине укуктук баа берүүнү гана эмес, ошондой эле укуктук жөнгө салуудагы, укук колдонуудагы кемчиликтерди аныктоочу укуктук позициялардын бүтүндөй комплексин, ошондой эле аларды четтетүү багыттарын камтыйт.

Конституциялык контролдоо органынын чечимдерин, өзгөчө соттор жана башка укук коргоо органдары тарабынан өз убагында жана ырааттуу аткарылышы өзгөчө мааниге ээ, анткени алардын ишинен Конституциялык соттун укуктук позицияларында жана чечимдеринде такталган, Конституциянын ченемдеринин маңызы жана мааниси түздөн-түз ачып көрсөтүлөт.

2023-жыл Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 30 жылдыгын майрамдоо менен белгиленди. Конституциялык сот ар бир адамдын жана жарандын жашоо-турмушунда конституциялык принциптердин жана ченемдердин маанилүү экендигине бардык мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын, жарандык коом институттарынын жана жарандардын кеңири чөйрөсүнүн көңүлүн бурууга

багытталган, бул окуяга арналган комплекстүү иш-чаралардын уюштуруучуларынын бири болгон.

Конституциялык сот тарабынан жыл сайын берилүүчү конституциялык мыйзамдуулуктун абалы жөнүндө сунушталган маалымат, 2023-жыл үчүн жарандардын укуктук маданиятын, алардын конституциялык сот өндүрүшү, өлкөдөгү конституциялык мыйзамдуулуктун абалы жөнүндө маалымдарлыгын жогорулатуу максатында келип түшкөн кайрылуулардын талдоосун, аларды кароонун жыйынтыктарын, кабыл алынган чечимдердин аткарылышын жана конституциялык көзөмөл органынын ишинин башка аспектилери камтыйт.

Бул Маалымат укук маселелери боюнча ченем жаратуу жана укук колдонуу органдары үчүн багыттама катары кызмат кылат.

1. Конституциялык сотко келип түшкөн кайрылуулардын кыскача сереби

2023-жылы Конституциялык сотко 168 кайрылуу келип түшкөн, анын ичинен 93 кайрылуу гана ченемдик укуктук актылардын конституциялуулугун текшерүүгө, Конституцияны расмий чечмелөөгө жана Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүүнүн долбоорлоруна корутунду берүүгө түздөн-түз байланышкан маселелерге тиешелүү. Кайрылуулардын жалпы санынын 88% – жарандардан, 5% – мамлекеттик органдардан, 5% – юридикалык жактардан жана 2% – судьялардан келип түшкөн кайрылуулар. Ошол эле учурда 29 кайрылуу (31%) боюнча судьялар коллегиясы тарабынан өндүрүшкө кабыл алуу жөнүндө аныктамалары кабыл алынган, 64 (69%) кайрылуу боюнча өндүрүшкө кабыл алуудан баш тартылган.

Кайрылууларды өндүрүшкө кабыл алуудан баш тартуунун башкы негиздеринин бири алардын формасы жана мазмуну боюнча “Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө” конституциялык Мыйзамдын 30-беренесинин 3-бөлүгүнүн 1-пунктунун талаптарына ылайык келбегендиги (42 учур) болгон. 9 кайрылуу боюнча судьялар коллегиясы тарабынан кайрылууда көрсөтүлгөн маселелердин конституциялуулугу конституциялык көзөмөл органы тарабынан мурда текшерилгендигине жана өз күчүн сактаган актылардын бар экендигине байланыштуу өндүрүшкө кабыл алуудан баш тартылган; 4 кайрылуу боюнча анда коюлган маселелер Конституциялык сотко караштуу болбогондуктан баш тартылган; 3 кайрылуу боюнча – кайрылуу ага тиешеси жок субъекттен келип түшкөндүктөн баш тартылган; 3 кайрылуу боюнча – кайрылууда конституциялуулугу талашылып жаткан акты жокко чыгарылгандыгына же күчүн жоготкондугуна байланыштуу; 3 кайрылуу боюнча – кайталап кайрылууда талашылып жаткан ченемдик укуктук актыга тиешелүү жаңы аргументтер жана жүйөлөр жоктугуна байланыштуу баш тартылган.

Көрсөтүлгөн мезгил ичинде келип түшкөн кайрылууларда көбүнчө Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин (19 кайрылуу), Жарандык процесстик кодексин (8 кайрылуу), Административдик-процесстик

кодекстин (7 кайрылуу) жана Кылмыш-жаза кодексинин (7 кайрылуу) ар кандай ченемдери талашылган.

Отчеттук мезгилде Конституциялык сот тарабынан 20 чечим, ошондой эле Конституциялык соттун судьялар коллегиясынын аныктамасына даттануулар боюнча 14 токтом, иш боюнча өндүрүштү токтотуу жөнүндө 6 аныктама кабыл алынган.

Конституциялык сот тарабынан кабыл алынган 20 чечимдин 15инде (60%) талашылып жаткан ченемдер Конституцияга карама-каршы келет же жарым-жартылай карама-каршы келет деп табылган же соттун чечими укуктук жөнгө салуудагы боштукту жоюу зарылдыгынан улам келип чыккан. 5 иш боюнча (25%) талашылып жаткан ченемдик укуктук актыларды конституциялык жоболорго карама-каршы келбейт деп таануу жөнүндө чечим кабыл алынган. Ошол эле учурда бир чечим Конституциянын ченемин чечмелөөгө жана бир иш – Конституциялык сот чыгарган чечимди кайра кароого байланыштуу болгон.

Судьялар коллегияларынын аныктамаларын кайра кароо боюнча Конституциялык сот тарабынан кабыл алынган 14 чечимдин 6 сында арыз ээлеринин даттануулары канааттандырылган жана алардын кайрылуулары өндүрүшкө кабыл алынган.

Каралып жаткан мезгил ичинде Конституциялык соттун аныктамалары менен 5 иш боюнча талашылып жаткан ченемдерди күчүн жоготту деп тапкан ченемдик укуктук актылардын кабыл алынгандыгына байланыштуу өндүрүш токтотулган. Бир гана иш боюнча кайрылуу субъектиси кайрылууну чакыртып алгандыгына байланыштуу өндүрүш токтотулган.

2. Конституциялык соттун 2023-жылы кабыл алган чечимдерине сереп

2.1. Конституциялык сот 2023-жылдын 18-январында кабыл алган Чечиминде сот Жарандык процесстик кодекстин 216-беренесинин 7-пунктун Конституцияга карама-каршы келет деп тапкан.

Жарандык процесстик кодекстин (мындан ары – ЖПК) 216-беренесинин 7-пункту соттун өз каалоосу боюнча иш боюнча өндүрүштү токтото туруу, анын ичинде ишти чечүүдө колдонулган же колдонула турган мыйзамдын конституциялуулугун текшерүү жөнүндө кайрылууну өзүнүн кароосуна кабыл алгандыгы жөнүндө конституциялык контролдоо органынан кабарламаны алган учурда өндүрүштү токтото туруу жөнүндө чечим кабыл алуу укугун белгилеген. Кайрылуу субъекттеринин пикири боюнча, мындай укуктук жөнгө салуу конституциялык жоболорго, анын ичинде соттун Конституцияга каршы келген же алардын конституциялуулугу күмөн жараткан ченемдик укуктук актыларды колдонбоо жөнүндө талабына карама-каршы келген.

Бул Чечимде сот төмөнкүдөй укуктук позицияларын билдирген.

Конституциялык сот адилеттиги сот бийлигинин системасында өзгөчө ролду ойнойт, анын милдети Конституциянын үстөмдүгүн жана тикелей

колдонулушун камсыз кылуу болуп саналат. Ал мыйзам ченемдерин текшерүүдө алардын колдонулушун тиешелүү ченемдердин конституциялык-укуктук маанисин аныктоо аркылуу түзөтүү жүргүзүү менен укуктук системага таасир этет, ошондой эле мыйзам чыгаруу жана укук колдонуу процессинде Конституциянын жоболорун түшүнүүдө белгисиздикти жараткан маселелерди чечет, укуктук мейкиндиктин биримдигин жана өлкөдөгү конституциялык мыйзамдуулукту камсыз кылат.

Өз кезегинде өлкөдөгү конституциялык мыйзамдуулуктун абалын, оболу соттук укук колдонуунун сапаты аныктайт. Конституциялык эмес ченемдик укуктук актыларды колдонуу конституциялык укук тартибин бузуу менен чектелбестен, ар бир адамды конституциялык укуктардын жана эркиндиктердин бүтүндөй жыйындысынын жашоо жөндөмдүүлүгүн камтыган адилет соттук териштирүү укугунан ажыратат. Дал ошондуктан конституциялык мыйзамдуулук режимин сактоо үчүн соттук ыйгарым укуктарды жүзөгө ашырууда конституциялык талаптарды сактоо, анын ичинде Конституциялык соттун укуктук позицияларын так кармануу, ошондой эле укук колдонуучуга карата анын чечимдеринде камтылган башка көрсөтмөлөрдү аткаруу өзгөчө мааниге ээ.

Судья сот адилеттиги сыяктуу мамлекеттик өтө маанилүү функцияны аткаруу менен өзүнүн ишин тездик менен өнүгүп жаткан коомдук мамилелердин фонунда мыйзамдардын массивинин динамикалуу өзгөрүп жаткан шартында жүзөгө ашырат. Мыйзамдардын мындай өнүгүшү объективдүү түрдө укук колдонуу процессинде ар кандай коллизияларды жана олуттуу кыйынчылыктарды жаратат.

Мыйзамдын конституциялуулугуна судьянын кандай болбосун күмөн саноосу Конституциялык сотко кайрылууга негиз болуп саналат. Ошол эле учурда конституциялык контролдоо органы тарабынан бул маселе боюнча Негизги Мыйзамдын 97-беренесинин 2-бөлүгүнүн 2-пунктуна ылайык чечим кабыл алынганга чейин судья бул мыйзамды конкреттүү иште колдонууга укуксуз. Тиешелүү түрдө, бул учурда иш боюнча сот өндүрүшү милдеттүү түрдө токтотулууга жатат.

Мындан тышкары, соттор тарабынан мыйзамдын конституциялуулугуна өз алдынча баа берүү жана аны Конституциялык сотко кайрылбастан конкреттүү иште колдонуу мүмкүндүгүнө жол берилбейт, анткени бул конституциялык ченемдерди ар кандай чечмелөөгө жана карама-каршылыктуу соттук практиканын калыптанышына алып келиши мүмкүн. Бул, албетте, Конституция тарабынан корголгон баалуулуктарга жана жоболорго, адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктерге терс таасирин тийгизет.

Ошентип, иш боюнча өндүрүштү милдеттүү түрдө токтотуу Конституциянын 102-беренесинин түздөн-түз контекстинен гана келип чыкпастан, Конституциянын бардык денгээлдеги мыйзамдардан үстөмдүгү, анын түздөн-түз колдонулушу, судьянын оболу Конституцияга баш ийүү

принцибине негизделген (6-берененин 1, 2-бөлүктөрү, 95-берененин 1-бөлүгү).

Конституциялык сот бул маселе боюнча Конституциялык сот чечим чыгарганга чейин мыйзамдын же башка ченемдик укуктук актынын конституциялуулугу жөнүндө маселени жалпы юрисдикциядагы соттун алдын ала чечүүсүнө мыйзамдуу мүмкүндүк берүүнүн жол берилбестиги жөнүндө өзгөчө белгилейт.

Ушуга байланыштуу иш боюнча өндүрүштү токтото туруу жөнүндө маселени соттун өз каалоосу боюнча чечүү укугун белгилеген талашылып жаткан ченем (ЖПКнын 216-беренесинин 7-пункту), анын ичинде ишти чечүүдө колдонулган же колдонууга жаткан Мыйзамдын конституциялуулугун текшерүү жөнүндө кайрылууну өзүнүн кароосуна кабыл алуу жөнүндө конституциялык контролдоо органынын кабарламасын алган учурда да укуктук жөнгө салууда ашыкча звено болуп саналат жана аны Баш мыйзамдын 6-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө, 61-беренесинин 1-бөлүгүнө, 95-беренесинин 1-бөлүгүнө, 97-беренесинин 3-бөлүгүнө, 102-беренесинин 1,2-бөлүктөрүнө карама-каршы келет деп таануу жолу менен укуктук системадан алып салынууга жатат.

Чечим андан акы кароо үчүн соттун 2023-жылдын 7-апрелиндеги №03/318 каты менен Министрлер Кабинетине жөнөтүлгөн.

2.2. Конституциялык соттун 2023-жылдын 25-январындагы Чечими менен келтирилген моралдык зыян үчүн акчалай компенсацияны белгилөө маселелерин жөнгө салган Кылмыш-жаза кодексинин (мындан ары-КЖК) 71-беренесинин 2-бөлүгүнүн “эсептешүү көрсөткүчүнүн 50 эседен 1000 эсеге чейинки өлчөмүндө” деген сөздөр менен баяндалган ченемдик жобосу Конституцияга карама-каршы келет деп табылган.

Мында *соттун чечиминде* Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 40-беренесинин 10-бөлүгүнүн талаптарына ылайык Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети аныктаган тартипте адистештирилген фонддун каражаттарынын эсебинен моралдык залалдын ордун толтуруу учурлары үчүн гана анын ордун толтуруу чектерин мыйзам менен белгилөөгө жол берилээри белгиленген.

Бул Чечимде сот тарабынан төмөнкүдөй укуктук позициялар билдирилген.

Мамлекет кылмыштуулуктун алдын алуу боюнча чараларды көрүүгө тийиш, бирок адамдын табиятына таянып, алардын бири да ар бир инсанга абсолюттук коопсуздукту кепилдей албайт. Ушундан улам, мамлекет кылмыш жөнүндө ар бир иштин сот тарабынан адилеттүү каралышы, күнөөлүүлөрдүн жазасынын сөзсүз болушун камсыз кылуу, ошондой эле жабырлануучулардын бузулган укуктарын калыбына келтирүү, анын ичинде ага келтирилген материалдык зыянды жана моралдык залалды өз убагында компенсациялоо үчүн жоопкерчилик тартат.

Демек, шектүүнүн, айыпкердин, соттолгондун эсебинен жабырлануучуга кылмыш менен келтирилген моралдык зыяндын ордун

толтуруу мүмкүн болбогон учурда аны компенсациялоо боюнча мамлекеттин милдети өлкөдөгү мыйзамдуулук режимин камсыз кылуу боюнча анын функциясынан келип чыгат. Бирок бул маселе бюджеттик каржылоо менен гана чечилбейт жана мамлекеттин өнүгүүсүнүн тигил же бул этабындагы финансылык мүмкүнчүлүктөрүнөн түздөн-түз көз каранды.

Ошентип, талашылып жаткан ченемде белгиленген моралдык зыяндын ордун толтуруунун чектери жол берилүүчү жана өлчөмдөш болуп саналат, бирок моралдык зыянды адистештирилген фонддун эсебинен компенсациялоо жөнүндө сөз болгондо гана Министрлер Кабинети тарабынан аныкталган тартипте болуп, конституциялык түзүлүштүн, адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктеринин бузулушуна алып келүүчү катары каралышы мүмкүн эмес.

Ошол эле учурда жазык ишинин алкагында моралдык зыянды өндүрүп алуунун бардык учурларында белгиленген чектерди колдонуу жол берилгис болуп саналат.

Кылмыш - жаза мыйзамдарынын жазык жоопкерчилигинин сөзсүз боло тургандыгы жөнүндөгү принцибине ылайык, кылмыш жосунун жасаган адам жазага гана эмес, жазыктык-укуктук таасир көрсөтүүнүн башка чараларына да дуушар болот.

Ушуга байланыштуу моралдык зыянды компенсациялоо – бул жазык мыйзамдарында белгиленген жазанын негизги түрүн жокко чыгарбаган, жарандык-укуктук жоопкерчиликтин кошумча түрүн белгилөө экендигин көңүлгө алуу керек. Бул учурда, жабырлануучуга моралдык зыяндын ордун адекваттуу толтуруу – бул, анын ичинде социалдык адилеттүүлүктү калыбына келтирүү маселеси болуп саналат.

Талашылып жаткан ченемдин редакциясы моралдык зыянды компенсациялоонун чектерин киргизүү менен иштин бардык жагдайларын жана келтирилген зыяндын оордугун эсепке албаганда, кылмыштардан жабыр тарткан адамдардын адеп-ахлактык жана дене-боюнун жабырланышын баалоонун так параметрлерин белгилейт.

Мындан тышкары, судьялардын көз карандысыздык принциби иштин жагдайларына баа берүүдө алардын жеке ынанымына ажыратылгыс укугун болжойт жана моралдык зыянды акчалай компенсациялоонун өлчөмдөшдүгү жөнүндө маселе сөзсүз түрдө судьялардын дискрециясына таандык кылынууга тийиш.

Ошентип, мыйзам чыгаруучу тарабынан талашылып жаткан ченемде моралдык зыяндын ордун толтуруунун чектерин киргизүү Конституциянын 23-беренесинин 2, 4-бөлүктөрүндө белгиленген конституциялык маанилүү максаттарга киргизилген чектөөлөрдүн өлчөмдөштүк конституциялык талаптарына жооп бербейт жана кылмыш менен келтирилген моралдык зыянды адекваттуу компенсациялоо аркылуу ар бир адамдын соттук коргоого болгон укугун толук өлчөмдө ишке ашырууга мүмкүндүк бербейт.

Ушуга байланыштуу Чечим менен Министрлер Кабинетине колдонуудагы укуктук жөнгө салууга ушул Чечимдин жүйөлөштүрүү бөлүгүнөн келип чыгуучу өзгөртүүлөрдү киргизүүнү демилгелөө каралган.

Чечим андан ары кароо үчүн соттун 2023-жылдын 7-апрелиндеги №03/317каты менен Министрлер Кабинетине жөнөтүлгөн.

2.3. Конституциялык соттун 2023-жылдын 1-мартындагы Чечиминде сот Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин (мындан ары – КЖПК) 403-беренесинин 4-бөлүгүн Конституциянын 23-беренесинин 5-бөлүгүнө, 58-беренесинин 4-бөлүгүнө, өтүп кеткен мөөнөттү кассациялык тартипте калыбына келтирүү же калыбына келтирүүдөн баш тартуу жөнүндө судьянын токтомун кароонун жыйынтыгы боюнча чыгарылган апелляциялык инстанциядагы соттун аныктамасын кайра карап чыгууга тоскоолдук жараткан өлчөмдө карама-каршы келет деп тапкан.

Белгиленген ченемге ылайык өткөрүлүп жиберилген мөөнөттү калыбына келтирүү же калыбына келтирүүдөн баш тартуу жөнүндө судьянын, соттун токтому апелляциялык инстанциядагы сотко даттанылышы мүмкүн, ал токтомду жокко чыгарууга жана берилген даттанууларды жана талаптарды маңызы боюнча кароого же КЖПКнын 417-беренесинде каралган талаптарды аткаруу үчүн даттанылып жаткан сот актысын чыгарган сотко кайтарып берүүгө укуктуу.

Ошол эле учурда сот өзүнүн Чечиминде мыйзамдарга тиешелүү өзгөртүүлөр киргизилгенге чейин өткөрүп жиберилген мөөнөттү калыбына келтирүүнү канааттандыруу же канааттандыруудан баш тартуу жөнүндө соттун токтомун кароонун жыйынтыгы боюнча чыгарылган апелляциялык инстанциядагы соттун аныктамасын кассациялык тартипте кайра кароо КЖПКнын XII бөлүмүнө ылайык өз алдынча жүргүзүлүүгө тийиш деп белгилеген.

Бул Чечимде сот тарабынан төмөнкүдөй укуктук позициялар билдирилген.

Кассациялык өндүрүш институту соттук каталарды оңдоонун таасирдүү механизмдеринин бири болуу менен адам укуктарын жана эркиндиктерин коргоонун маанилүү кепилдиги, ал эми алар төмөн турган соттор тарабынан бузулган учурда аларды калыбына келтирүүнүн негизги ыкмасы катары чыгат.

Ошол эле учурда кассациялык сот инстанциясынын башкы милдети материалдык жана процесстик укуктун ченемдерин колдонуунун тууралыгын текшерүү жана ал аркылуу адилеттүүлүктүн жана мыйзамдуулуктун конституциялык принциптерине жооп берген бирдиктүү укук колдонуу практикасын орнотуу болуп саналат.

Өтүп кеткен мөөнөттү калыбына келтирүүдөн баш тартуу же канааттандыруу жөнүндө соттун токтомун кайра кароонун жыйынтыгы боюнча чыгарылган апелляциялык инстанциянын аныктамасы да материалдык жана процесстик укуктун ченемдерине негизделет, демек, аларды туура колдонуу боюнча проблемалар болушу толук мүмкүн. Ал эми

адам өз ишин кайра кароо мүмкүнчүлүгүнөн биротоло ажырап калышы мүмкүн болгон бул сот актысынын бөгөт коюучу мүнөзүн эске алып, каралып жаткан аныктама Жогорку соттун соттук көзөмөл чөйрөсүнөн чыгарылышы мүмкүн эмес.

Конституциялык сот өткөрүп жиберилген мөөнөттү калыбына келтирүүдөн баш тартуу же канааттандыруу жөнүндө судьянын токтомун кассациялык тартипте талашуу мүмкүнчүлүгү жөнүндө маселе жазык-процесстик мыйзамдарда каралууга тийиш деп эсептейт.

Жарандык жана административдик иштер боюнча кассациялык инстанциянын ушул сыяктуу соттук актыларынын каралышына ар бир адамдын укугу тиешелүү процесстик кодекстерде (Жарандык-процесстик жана Административдик-процесстик кодекстерде) бекитилгендигинин фактысына өзгөчө көңүл буруу керек.

КЖПКнын 51-главасында өткөрүлүп жиберилген мөөнөттөрдү калыбына келтирүү маселелери боюнча чыгарылган соттук актыларына кассациялык тартипте даттануу мүмкүнчүлүгүнүн жоктугу адилеттүүлүктүн критерийлерине жооп берген сот адилеттиги аркылуу укуктарды натыйжалуу калыбына келтирүүнүн универсалдуу талаптарына шайкеш келбейт, соттолгондун ишин мыйзамга ылайык жогору турган сот тарабынан каралышына анын укугун кемитет жана чектейт.

Кыргыз тили мамлекеттик тил болуп саналат. Мамлекеттик тилдеги текст расмий тилдеги текст менен дал келбеген учурда мамлекеттик тилдеги текст түп нуска болуп эсептелет.

Талашылып жаткан ченем мамлекеттик жана расмий тилдердеги тексттеринин ортосундагы аутенттүүлүктүн жана ички ырааттуулуктун талаптарына жооп бербейт.

Баяндалгандарга байланыштуу Министрлер Кабинетине жогоруда аталган Чечимдин жүйөлөштүрүү бөлүгүнөн келип чыккан өзгөртүүлөрдү КЖПКга киргизүүнү демилгелөө тапшырылды.

Чечим андан ары кароо үчүн соттун 2023-жылдын 16-майындагы №03/482 каты менен Министрлер Кабинетине жөнөтүлдү.

2.4. Конституциялык сот 2023-жылдын 29-мартындагы Чечими менен соттуулук жана аны жоюу маселелерин жөнгө салган Кылмыш-жаза кодексинин (мындан ары – КЖК) 95-беренесин Конституцияга карама-каршы келбейт деп тапкан; соттолгондорду жазадан бошотуунун, анын ичинде соттуулукту мөөнөтүнөн мурда алып салуунун тартибин караган 2021-жылдын 28-октябрындагы №126 “Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексин, Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексин, Кыргыз Республикасынын Укук бузуулар жөнүндө кодексин колдонууга киргизүү жана Кыргыз Республикасынын айрым мыйзам актыларына өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө” Мыйзамдын 5-беренесинин 2-пунктун 2017-жылдын 24-январындагы №10 “Кыргыз Республикасынын Жазык кодексин, Кыргыз Республикасынын Жоруктар жөнүндө кодексин, Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексин, Кыргыз

Республикасынын Жазык-аткаруу кодексин, “Мунапыс берүү негиздери жана аны колдонуу тартиби жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамын колдонууга киргизүү тууралуу” Мыйзамдын 7-беренесинин 17-бөлүгүн күчүн жоготту деп табуу бөлүгүндө Конституцияга карама-каршы келет деп тапкан.

Ошентип, бул Чечимге ылайык 1997-жылдан 2017-жылга чейин жаза мөөнөтүн өтөгөн адамдардын жазасын өтөгөндөн кийин, эгерде жүрүм-туруму кынтыксыз болсо, соттуулугун мөөнөтүнөн мурда алып салуу боюнча сотко кайрылуу укугу пайда болот.

Мындан тышкары, Чечим менен өкүм мыйзамдуу күчүнө киргенге чейин камакта кармоонун мөөнөтү камакта кармоонун бир күнү эркиндигинен ажыратуунун бир күнүнө барабар деп эсептелген Кылмыш-жаза кодексинин 80-беренесинин 5-бөлүгү Конституциянын 56-беренесинин 2, 4-бөлүктөрүнө карама-каршы келет деп табылган.

Конституциялык сот, Кылмыш-жаза кодексинин 80-беренесин ушул Чечимге ылайык келтиргенге чейин, өкүм мыйзамдуу күчүнө киргенге чейин камакта кармоо мөөнөтү кармоонун бир күнү эркиндигинен ажыратуунун эки күнүнө барабар деп эсепке алынууга тийиш экендигин көрсөткөн.

Ошондой эле Чечим менен Министрлер Кабинетине тиешелүү мыйзам долбоорун иштеп чыгуу жана Жогорку Кеңештин кароосуна киргизүү жүктөлгөн.

Бул Чечимде сот тарабынан төмөнкүдөй укуктук позициялар билдирилген.

Мыйзам чыгаруучу жазыктык репрессияны күчөтүү, эркиндигинен ажыратуу мөөнөттөрүн көбөйтүү, аны өтөө шарттарынын негизсиз катаалдатуу ыкмаларынан баш тартууга чакырып, сот адилеттигин калыбына келтирүүгө басым жасоо менен пробацация институтун киргизүүнү сунуштады.

Социалдык-укуктук институт катары бул багыттын жазык-укуктук өзгөчөлүктөрү кылмыштардын алдын алууга гана мүмкүндүк бербестен, ошондой эле реституциялоо (жабырлануучунун абалын калыбына келтирүү) жана күнөөлүүнү ресоциализациялоо (адамдын коом менен оң байланышын калыбына келтирүү) сыяктуу жаза функцияларын мыйзамдарга киргизүүгө түрткү берет.

Ушундан улам, мыйзам чыгаруучу пробацациянын милдеттери болуп соттолгондорду коомдон изоляциялоо менен байланышпаган жазыктык жазаны аткаруу жана жазык-аткаруу мыйзамдарына ылайык жазыктык-укуктук таасир көрсөтүүнүн мажбурлоочу-кызыктыруучу чараларын көрүү, шарттуу түрдө мөөнөтүнөн мурда бошотулгандарды көзөмөлдөө, шарттуу соттолгон адамдын жүрүм-турумун изилдөө жана оңдоо, укук бузуулардын алдын алуу, жабырлануучу менен элдешүүгө көмөктөшүү саналат деп белгилеген.

Пробацациянын зарыл шарттарын аткаруу эки укуктук натыйжага алып келет: биринчиден, укук бузуучу жасаган кылмышы үчүн жазадан толугу

менен бошотулат, экинчиден соттуулугу, анын ичинде соттуулугу менен байланыштуу ар кандай укуктук чектөөлөр сакталбайт,

Бул көздөлгөн багытта маны көңүлгө алып, мыйзам чыгаруучу кылмыштын кайталанышын эсепке алууну да жокко чыгарды. Бул сотторго ар бир кылмышты баалоого жана мурунку укук базууларды эске албастан тиешелүү түрдө жазалоого мүмкүндүк берет. Бул ыкма реабилитациялоо жана алдын алуу максаттарына жооп берген кыйла адилет жана тең салмактуу деп эсептелет.

Муну менен катар эле жазык мыйзамдарынын ченемдеринде соттуулукту жоюу мөөнөтү аяктаганга чейин сот тарабынан аны мөөнөтүнөн мурда алып салуу бөлүгүндө өзгөртүүлөр болду.

Соттуулугун мөөнөтүнөн мурда алып салуу мүмкүнчүлүгүнүн маанилүү шарты адам жазасын өтөгөндөн кийин анын кынтыксыз жүрүм-туруму деп каралган.

Бул маселе иштин иш жүзүндөгү жагдайларына жараша ар дайым жекече чечилип келген. Бирок белгилей кетсек, соттолгон адамдын жүрүм-турумунун кынтыксыздыгын күнөөлүү адамдын өзү аныктаган, ал өзүнүн оңолушу жөнүндө маселени өзү чечкен, ал эми сот соттуулукту алып салуу жөнүндө маселени чечүү үчүн ошол адам тарабынан сотко берилген документтер боюнча адамдын оңолуу фактысын гана белгилеген.

Мындай кырдаалда сотко адамдын оңолуудан кийинки мезгилдеги жүрүм-турумунун кынтыксыздыгы жөнүндө маселени объективдүү түшүнүүсүнө, ал адамдын соттуулугун мөөнөтүнөн мурда алып салууга мүмкүндүк берүүчү анын жүрүм-турумуна калыс баа берүүгө иш жүзүндө мүмкүн эмес, тиешелүү түрдө соттуулукту алып салуунун мындай формасы ар кандай укук колдонуу практикасын өнүктүргөн жана сот адилеттигин калыс жана объективдүү жүргүзүү, сот алдында бардык соттолгондордун бирдейлигин камсыз кылуу принциптерине каршы келген.

Конституциялык сот соттуулукту алып салуу укугу, аны жоюу сыяктуу эле соттук коргонуу укугунун процесстик кепилдиги болуп эсептелет, бирок анын негизги же фундаменталдык мазмунунун бөлүгү эмес деп белгиледи. Бул, соттуулугун аны жоюу мөөнөтү бүткөнгө чейин алып салуу мүмкүнчүлүгү укуктук тутум тарабынан берилген жеңилдик, бирок кепилденген негизги укук эмес экендигин билдирет.

Кылмыш-жаза мыйзамдары чөйрөсүндөгү аталган саясатты, ошондой эле акыйкаттык принцибин жана соттолгондун укукка сыйбаган кызыкчылыгын колдоону болтурбоо принцибин жетекчиликке алып, мыйзам чыгаруучу соттуулукту жоюу мөөнөтү аяктаганга чейин аны мөөнөтүнөн мурда алып салуу мүмкүнчүлүгүн жойду, бул Конституцияда кепилденген адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктерин бузуу катары бааланышы мүмкүн эмес.

Ошону менен бирге, жазык-укук саясатына жаңы ыкмаларды киргизүүдө козголгон көрүнүштөрдүн бардык спектрин, ошондой эле коом үчүн да, мамлекет үчүн да потенциалдуу кесепеттерди эске алган

жоопкерчиликтүү жана комплекстүү мамилени колдонуу өтө маанилүү экендигин эске алуу керек. Так чараларды көрүү карама-каршылыктардын алдын алууга жана практикалык маселелерди чечүүгө жардам берет.

Ушуга байланыштуу мурдагы укуктук мамилелерден жаңы мамилелерге акырындык менен, натыйжалуу өтүү үчүн аралык мыйзамды колдонуу талап кылынат, бул мыйзамды колдонуунун жана чечмелөөнүн так айкындыгы жана аныктыгы камсыз кылынууга тийиш.

Мамлекет 2017 жана 2021-жылдардагы жаңы редакцияларда кылмыш кодекстерин колдонууга киргизүүдө ушул багытты карманууну чечти.

Алсак, аралык мыйзамдарда, анын ичинде жаңы кодекстер күчүнө киргенге чейин жасалган кылмыштарга карата жазык мыйзамынын колдонуу чектерин аныктаган ретроактивдүү жоболор каралган.

Аралык мыйзамдар укук коргоо, кылмыштарды иликтөө жана куугунтуктоо менен байланышкан жол-жоболор жана процесстер боюнча конкреттүү көрсөтмөлөрдү бериши керек, ошондой эле укуктук тутумдун ырааттуулугун, алдын-ала божомолдонушун жана натыйжалуулугун жеңилдетип, коомдун укуктук талаптардын сакталышына ишенимин арттырууга тийиш.

Алсак, 2017-жылдагы редакциядагы жазык кодекстерин кабыл алуу мезгилинде 2017-жылдын 24-январындагы №10 аралык мыйзамында 1997-жылдагы Кылмыш-жаза кодексинде баяндалган, соттуулукту жоюуга жана алып салууга тиешелүү жоболор 2017-жылы Кылмыш-жаза кодексин колдонууга киргизгенге чейин кылмыш жасаган адамдарга карата колдонула тургандыгы белгиленген, буга ал адамдар тарабынан жасалган кылмыштуу жосундардын укуктук кесепеттерин жеңилдеткен учурлар кирбейт.

Бирок, 2021-жылдагы Кылмыш-жаза кодекси күчүнө киргенден кийин, жогоруда айтылган ченемдердин колдонулушу 2021-жылдын 28-октябрындагы №126 аралык мыйзам менен жокко чыгарылган.

Ошентип, убакыттын өтүшү менен кайра колдонуу жөнүндө ченемди жокко чыгаруу укук колдонуу практикасында белгисиздиктин жана күмөндүүлүктүн келип чыгышынын себеби болуп калды, бул сот процессинде калыстыктын алсызданышына, сот адилеттигинин негизги принциптерин сактабоого, ошондой эле укуктук ченемдердин айкындуулугунун жана так формулировкасынын талаптарынан четтөөгө алып келди.

Ушуга байланыштуу талашылып жаткан ченем арыздануучунун конституциялык укуктарын бузуу катары каралат, анткени Конституциянын жоболоруна негизделген юридикалык теңчилик принциби мыйзамды бир түрдүү чечмелөөнү камсыз кылуу үчүн колдонуудагы укуктук системада укуктук ченемдер анык, так, ача мааниде эмес жана карама-каршылыктуу эмес болушун талап кылат.

Бул критерийлерди сактабоо укук колдонуунун ыраатсыздыгына, түшүнүксүздүккө, укуктук ченемдерди өзүм билемдик менен колдонууга же айрым адамдарга болгон укукту таануудан баш тартууга алып келет, бул

адам укуктары менен эркиндиктерин жокко чыгарууга тыюу салууга жана аны соттук коргоого мамлекеттик коргоонун конституциялык кепилдиктерин бузат.

Эгерде мамлекет кылмыш-жаза мыйзамдарын колдонуу үчүн стандарт катары гумандаштыруу жолуна түшсө, анда ал бул саясатты укук бузуулардын бардык түрлөрүнө, алардын кесепеттерине жана социалдык статусуна карабастан адамдарга карата ырааттуу колдонууга тийиш. Негизги максат ар бир индивидге урмат-сый менен мамиле кылуу, алардын укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоо, ошондой эле жазык сот адилеттиги системасы катаал жазалоону эмес, реабилитациялоону жана кыйла жеңил чараларды колдонууга умтулуусун камсыз кылуу болушу керек.

Камакта кармоо укуктук жөнгө салуунун колдонуудагы системасында шектүүнүн, айыпталуучунун коомдон обочолонтуу менен чектелген мейкиндикте мажбурлап жүрүүсү, кызматтык же башка эмгектик милдеттерин аткарууну токтотуу, эркин жүрүүгө мүмкүн эместик жана адамдардын белгисиз чөйрөсүндө аралашуу менен байланыштуу. Бул адамдын эркиндиги жана жеке кол тийбестик сыяктуу негизги укуктарына, анын ичинде бул укуктары ишке ашырылган шарттарда түздөн-түз таасир этет. Ушундан улам бул бөгөт коюу чарасын колдонууда чектөө укуктун фундаменталдуу мүнөзүн өзгөртпөстөн, инсандын укуктары менен башка адамдардын, мамлекеттин жана коомдун мыйзамдуу таламдарынын ортосундагы тең салмактуулукта акылга сыярлык негиздүүлүктө болууга тийиш.

Мамлекеттик таасир этүүнүн мындай чарасы мамлекеттик-бийликтик ыйгарым укуктарды олуттуу пайдаланууну билдирет, ал инсанга оору, коркуу, социалдык маскарачылык жана башка ашкере таасир тийгизүүгө жөндөмдүү, адамды сот күнөөлүү деп тапканга чейин эле жазалоонун адилетсиз жана мөөнөтүнөн мурда колдонулган түрү катары кабылданышы мүмкүн. Андыктан бул кабылдоо жазаны белгилөө институтунун маанилүүлүгүн баса белгилейт.

Алсак, өкүм мыйзамдуу күчүнө киргенге чейин камакта кармоо убактысына тиешелүү жобо жаңы Кылмыш-жаза кодексинин колдонууга киргизилиши менен өзгөртүлгөн. 1997-жылдагы Кылмыш-жаза кодексинин абакта камоонун бир күнүн эркиндигинен ажыратуунун эки күнүнө барабар деп эсептөөгө мүмкүндүк берген ченеминен айырмаланып, азыркы версияда Кылмыш-жаза кодексинин 80-беренесинин 5-бөлүгүндө көрсөтүлгөндөй, камакта кармоонун бир күнү эркиндигинен ажыратуунун бир күнүнө барабар деп каралган.

Кыргыз Республикасынын мыйзамдары кылмыш жасоого шектүүлөрдү жана айыпталуучуларды обочолонтуу деңгээли боюнча эркиндигинен ажыратуу жайларынын эң катуу режимдегидей шарттарда камакта кармоого жол берет, ал жакка соттун күчүнө кирген өкүмү боюнча соттолгондор жазасын өтөө үчүн жиберилет, бул бөгөт коюу чарасынын максаттарына өлчөмдөш эмес.

Жеке мейкиндик, таза абада сейилдөө убактысы жетишээрлик эмес, талаптагыдай эмес жылытуу, табигый жарык жана желдетүү жетишсиз болгон алдын ала камоо жайларындагы кармоонун кемсинтүүчү шарттары кыйноолорду колдонуу менен теңдеш ырайымсыз, адамкерчиликсиз жана кадыр-баркты басмырлаган мамилеге алып келүүчү шарттарды түзөт, мында адамдын психологиялык жана дене боюнун абалы жапа чегет.

Ушуга байланыштуу жазык жазасынын мөөнөтүндө камакка алуу түрүндө бөгөт коюу чарасын эсепке алуунун колдонуудагы жазык-укуктук модели соттолгонго сотко чейинки өндүрүштүн чыгымдарын компенсациялоого мурда мамлекет тарабынан берилген укуктун азайтат жана аны жазасын өтөп жаткан, талашылып жаткан мыйзам жобосу күчүнө киргенге чейинки эреже боюнча эсеби жүргүзүлгөн адамдар менен теңдеш эмес абалга коет, бул Конституцияга карама-каршы келет.

Чечим андан ары кароо үчүн соттун 2023-жылдын 24-майындагы №03/555 каты менен Министрлер Кабинетине жөнөтүлдү.

2.5. Конституциялык соттун 2023-жылдын 19-апрелиндеги Чечиминде Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин кайрылуусуна байланыштуу Конституциянын 44-беренесинин 2-бөлүгүнүн расмий чечмелениши берилген.

Бул Чечимде сот тарабынан төмөнкүдөй укуктук позициялар билдирилген.

Конституциялык ченемдер жогорку деңгээлде жалпылоонун баштапкы жоболору болуп саналат, коомдун саясий, социалдык-экономикалык, руханий-маданий түзүлүшүнүн принципалдуу жактарын бекемдейт. Алар укуктун башка тармактары үчүн стандарттар жана укуктук эталондор катары кызмат кылат. Укуктун бардык башка тармактарынын ченемдери баштапкы конституциялык ченемдерди деталдаштырууга, аларды өздүк тармактык мазмун менен толтурууга багытталган жана аларга карама-каршы келиши мүмкүн эмес.

Конституция жалпы мааниде маңызы боюнча бири-биринен ажырагыс болгон уюштуруучу-негиздөөчү (декларативдик ченемдер, ченем-максаттар, ченем-принциптер), жөнгө салуучу, коргоочу жана камсыз кылуучу ченемдерден турат. Башкача айтканда, кандай болбосун конституциялык ченем бирдиктүү жана бүтүн тутумдун курамдык бөлүгү болуп саналат.

Конституциялык ченемдердин тутумдуу бирдиктүүлүгү – фундаменталдык ченем-принциптердин негизинде калгандарынын юридикалык мазмуну түзүлгөндүгүндө турат. Башка сөз менен айтканда, уюштуруучу-негиздөөчү ченемдер Конституциянын негизин түзөт, жогорку ранга ээ жана конституциялык ченемдердин бардык башка түрлөрү алар менен карама-каршы келбеген өлчөмдө гана иштейт.

Демек, Конституцияны расмий чечмелөөнүн укуктук мааниси анын айрым ченемдеринин нагыз мазмунун жана маанисин ажырагыс, системалуу өз ара байланышта жана алардын жалпы конституциялык жоболор жана принциптер менен айкалышында ачууда турат. Ушуга байланыштуу

Конституциялык сот тарабынан жүзөгө ашырылып жаткан конституциялык ченемди интерпретациялоо аны сөзмө-сөз баяндоонун жана кабылдоонун алкактары менен чектелиши мүмкүн эмес.

Конституциянын преамбуласынан келип чыккандай, мамлекеттин социалдык адилеттүүлүккө умтулуусу коомдук мамилелерди социалдык-саясий гармониялаштыруу зарылдыгын билдирет, мында мамлекет тарабынан көрүлүп жаткан чаралар жана каражаттар ар кимге анын өзүн-өзү жүзөгө ашыруусу үчүн бирдей шарттарды жана мүмкүнчүлүктөрдү түзөт, социалдык милдеттерди чечүүнүн тендештирүү системасын жаратпайт.

Маңызы боюнча мамлекет салыктык, бюджеттик, кредиттик жана администрациялык шаймандарды пайдалануу менен өзүнө жүктөлгөн функцияларды аткаруу үчүн, анын ичинде калктын эмгекке жарамсыз бөлүгүн күтүү боюнча өз кирешелерин кайра бөлүштүрүүнү гана жүзөгө ашырат.

Ошентип, Конституцияга ылайык либералдуу, укуктук мамлекет болуп саналган Кыргыз Республикасынын социалдык саясаты экономикалык мүмкүнчүлүктөрдөн көз каранды болбой кое албайт, анткени ал өзүнүн социалдык милдеттенмелерин аткарууга багыттоого жөндөмдүү ресурстардын көлөмү бүтүндөй коомдун экономикалык активдүүлүгүнүн жыйынтыгынан көз каранды.

Муну менен, жарандардын социалдык укуктарынын ишке ашырылышы юридикалык кепилдиктердин болушуна гана эмес, ошондой эле бул укуктарды реалдуу кылган экономикалык факторлордун жыйындысы катары түшүнүлгөн материалдык компоненттен да көз каранды. Бул өз ара көз карандылык либералдык башталыш биринчи орунда турат жана социалдык мамлекеттин принциптерине берилгендик андан басымдуулук кыла албайт дегенди билдирет.

Ошол эле учурда, социалдык милдеттенмелер экономиканын абалына байланбай турган мамлекеттик түзүлүштүн түрү – бул пландуу экономикасы бар, рыноктука антипод, мамлекет, анын колунда өндүрүштүн негизги каражаттары жана жалпы өндүрүлгөн продукциянын натыйжалары топтолгон, ага бардык коомдук бакубаттыкты бөлүштүрүү боюнча функция толугу менен жүктөлгөн.

Конституциянын 44-беренесинин 1-бөлүгүнүн улгайганда, ооруп калганда, майып болгондо, эмгекке жарамдуулугун жоготкондо жана багуучусун жоготкондо мамлекеттин эсебинен социалдык камсыздоонун кепилдиктерин караган жоболору менен өз ара байланышта ушул эле берененин 2-бөлүгү пенсия, социалдык жөлөкпул жана башка социалдык жардам мыйзамда белгиленген жашоо минимумунун өлчөмүнөн кем эмес жашоо деңгээлин камсыз кыла тургандыгын белгилейт.

Жашоо минимумунун мазмуну, укуктук категория катары, анын касиеттеринде белгилүү бир мезгилге калктын жашоо деңгээлинин туруктуу көрсөткүчү болууда жана мамлекеттин социалдык саясатынын багыттарын

тандоого таасир этүүдө жана калкты социалдык жактан колдоо боюнча чараларды жүзөгө ашырууда турат.

Түшүндүрүлүп жаткан ченем башка конституциялык жобого түздөн-түз байланыштуу, ага ылайык, мамлекеттин социалдык ишмердиги жарандын өзү жана өз үй-бүлөсү үчүн экономикалык жыргалчылыкка өзү жетишүүгө болгон экономикалык эркиндигин, жигердүүлүгүн жана мүмкүнчүлүгүн чектеген мамлекеттик көзөмөлчүлүк формасын албашы керек.

Келтирилген конституциялык ченемдер, башка конституциялык маанилүү милдеттерди да аткаруу жүктөлгөн мамлекет социалдык кепилдиктер чөйрөсүндөгү өз милдеттенмелерин өзүнүн экономикалык мүмкүнчүлүктөрү менен өлчөөгө милдеттүү экендигин билдирет. Мамлекетте социалдык саясатты жүргүзүүгө башкача мамиле либералдык экономика жана рыноктук мамилелер жөнүндө конституциялык жоболорду ишке ашырууга каршы келет.

Азыркы колдонуудагы ченем “коомдун экономикалык мүмкүнчүлүктөрүнө ылайык” деген маанини камтыбагандыгына карабастан, бул ченемдин нагыз маанисин мамлекеттин реалдуу экономикалык мүмкүнчүлүктөрүнө жараша мыйзамда белгиленген жашоо минимумунун өлчөмүнөн төмөн эмес жашоо деңгээлин пенсия, социалдык жөлөкпул жана башка социалдык жардам менен камсыз кылуу дегенден башка объективдүү түшүнүүгө болбойт.

Мында мамлекеттин саясаты жарандардын аялуу категорияларына алардын бардык турмуштук керектөөлөрүн канааттандыруу үчүн зарыл болгон көлөмдө социалдык төлөмдөрдү жүзөгө ашырууга мүмкүндүк бере тургандай экономикалык өсүштүн деңгээлине жетишүүгө алып барууга тийиш.

Чечимде иштелип чыккан, конституциялык ченемди интерпретациялоо конституциялык герменевтиканын принциптерине ылайык жүзөгө ашырылган жана социалдык камсыздоого адам укуктары жаатындагы эл аралык стандарттарга шайкеш келет.

Жогоруда келтирилген укуктук көз караштардан алганда Конституциялык сот “Конституциянын 44-беренесинин 2-бөлүгүнүн конституциялык-укуктук мааниси пенсиялардын, социалдык жөлөкпулдардын жана башка социалдык жардамдын өлчөмдөрүн аныктоо мамлекеттин экономикалык абалына жана мүмкүнчүлүктөрүнө түздөн-түз көз каранды болбой койбойт, тиешелүү түрдө “жашоо деңгээлин мыйзамда белгиленген жашоо минимумунун өлчөмүнөн төмөн эмес камсыз кылат” деген сөздөр менен туюнтулган ченемдик жобо пенсиянын, социалдык жөлөкпулдардын жана башка социалдык жардамдын өлчөмдөрүн белгилөө боюнча мамлекеттин шартсыз милдеттенмеси катары түшүнүлбөшү керек, ал мамлекеттин конституциялык-маанилүү милдети болуп саналган, ага ырааттуу жетишүүгө максаттуу багыт катары каралышы керек” деп чечти.

Ошону менен бирге Чечимде социалдык камсыздоо чөйрөсүн укуктук жөнгө салууну жүзөгө ашырууда Жогорку Кеңешке жана Министрлер

Кабинетине ушул Чечимде баяндалган Конституциянын 44-беренесинин 2-бөлүгүнүн конституциялык-укуктук маанисин кармануу зарылдыгы каралган.

Чечим андан ары кароо үчүн соттун 2023-жылдын 24-майындагы №№03/553, 03/554 каттары менен Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешине жана Министрлер Кабинетине жөнөтүлдү.

2.6. Конституциялык сот **2023-жылдын 26-апрелинде** акимдин, айыл өкмөтүнүн башчысынын кызмат ордуна тиешелүү райондо туулуп өскөн адамдарды дайындоону жөнгө салуучу ченемдердин конституциялуулугун текшерип, өзүнүн Чечими менен талашылып жаткан айрым ченемдерди, алар Бишкек жана Ош шаарларынын мэрлеринин кызматтарын ээлөө үчүн колдонулган өлчөмдө Конституцияга карама-каршы келет деп тааныды.

Ошону менен бирге соттун Чечими менен Министрлер Кабинетине ушул Чечимдин жүйөлөштүрүү бөлүгүндө баяндалган укуктук позициялардан келип чыгуучу өзгөртүүлөрдү колдонуудагы укуктук жөнгө салуунун чөйрөсүнө киргизүү тапшырылды.

Бул Чечимде сот тарабынан төмөнкүдөй укуктук позициялар билдирилген.

Мамлекеттик жана муниципалдык кызматтар мамлекеттин социалдык-маданий жана административдик-саясий турмушунда, экономиканы жана коомдун башка бардык чөйрөлөрүн башкарууда маанилүү ролду ойнойт жана өз кызматчыларынан жогорку кесипкөйлүктү, компетенттүүлүктү, мамлекеттин кызыкчылыгында кызматтык милдеттерин толук жана сапаттуу аткаруу үчүн зарыл болгон жоопкерчиликти, тийиштүү даярдыкты, билимдерди жана көндүмдөрдү талап кылат.

Ушуга байланыштуу мыйзам чыгаруучу атайын укуктук жөнгө салуу аркылуу мамлекеттик жана муниципалдык кызматтарга кирүүчү жарандар үчүн милдеттердин өзгөчөлүктөрүн, аларды уюштуруунун жана иштөө принциптерин эске алуу менен өзгөчө талаптарды жана чектөөлөрдү аныктоого укуктуу.

“Жергиликтүү мамлекеттик администрация жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жөнүндө” Мыйзамдын 9-беренесинин 2-бөлүгүнүн 3-пунктуна ылайык тиешелүү райондо туулган адам аким боло албайт.

Мыйзамдын 46-беренесинин 3-бөлүгүнүн 3-пунктуна ылайык тиешелүү шаарда туулган адам мэр боло албайт. Ушундай эле ченем аталган Мыйзамдын 52-беренесинин 3-бөлүгүнүн 3-пунктунда камтылган, анда тиешелүү айыл аймагында туулган адамды айыл өкмөтүнүн башчысы кылып дайындоого тыюу салуу каралган.

Тиешелүү айыл аймактын, райондун, шаардын аймагында коомдук башкарууну уюштурууда белгиленген кызмат адамдарына жетектөөчү роль таандык экени талашсыз. Жогоруда көрсөтүлгөн Мыйзамга ылайык шаарлардын мэрлерине, райондордун акимдерине, айыл өкмөт башчыларына аткаруучу-тескөөчү функцияларды ишке ашыруу боюнча жетишээрлик

кеңири компетенциялар берилген. Алардын колунда жергиликтүү жамааттардын административдик жана социалдык-экономикалык маселелерин чечүү боюнча толук жетиштүү бийлик топтолгон деп айтууга болот. Башкача айтканда, аким, мэр, айыл өкмөт башчысы аткарган функциялардын жыйындысы өзүнүн көп түрдүүлүгү жана башкаруучу таасир этүү күчү менен бул институттардын белгилүү аймактык бирдиктерде коомдук турмушту башкаруунун негизги куралы катары маанилүүлүгүн түздөн-түз көрсөтүп турат.

Демек, бул кызмат орундарын ээлей турган адамдарга жергиликтүү жамааттын кызыкчылыктары үчүн кыйла натыйжалуу жана пайдалуу ишмердикти камсыздай алгандай белгилүү бир талаптар коюлбай койбойт.

Кыргыз элинин өнүгүү контекстинде салттуулук анын иденттүүлүгүн аныктоочу жашоо ыңгайын, жалпы адамзаттык баалуулуктарды, тарыхый калыптанган үрп-адаттарды сактоону жана муундан-муунга өткөрүп берүүнү билдирет. Ошону менен бирге элдик салттардын бардыгы эле коомдун турмуш тартибине пайдалуу таасирин тийгизе бербейт. Айрыкча, туугандык байланыштары бар адамдардын тыгыз жашагандыгынан жана отурукташкандыгынан улам, уруулук мамилелер инсандар аралык коммуникацияны бекемдөөдө олуттуу орунду гана ээлебестен, жергиликтүү жамааттардын коомдук жашоосуна да өз таасирин сактап турат.

Бул салттарды сактоо жергиликтүү мамлекеттик администрациялардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын кызмат адамдары тарабынан жергиликтүү маанидеги орчундуу маселелер боюнча чечимдерди кабыл алууда тууганчылык же башка артыкчылыктар боюнча адамдардын белгилүү бир категориясына негизсиз привилегияларды берүүгө алып келиши мүмкүн, аны менен кызыкчылыктардын кагылышуусуна жана олуттуу социалдык толкундоолорду чакырууга түрткү берген жергиликтүү калктын нааразычылыгына өбөлгөлөрдү жаратат.

Мындай жобо жергиликтүү мамлекеттик администрациялардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишинин жалпы принциптерине, мыйзамдуулукту, бирдейликти жана социалдык адилеттүүлүктү камсыз кылууга, жергиликтүү жамааттын мүчөлөрүнүн укуктарын жана мыйзам менен корголгон кызыкчылыктарын коргоого, бул органдардын ачыктыгына, элдин кызыкчылыгында өзүнүн ыйгарым укуктарын ишке ашырууда, эл алдындагы конституциялык-укуктук жана башка жоопкерчиликке шайкеш келбейт; мамлекет жана анын органдары коомдун кайсы бир бөлүгүнө эмес, бүткүл коомго кызмат кылат.

Ошентип, бул субъекттердин жергиликтүү жамааттын жана жалпысынан мамлекеттин алдындагы жоопкерчилигинин даражасына негизденип, Конституциялык сот тиешелүү райондун, шаардын, айыл аймагында туулган адамдарга райондун акиминин, шаардын мэринин жана айыл өкмөт башчысынын кызматтын ээлөөгө тыюу салууну киргизүү конституциялык талаптарга ылайык келет, анткени ал мамлекеттик жана

муниципалдык кызматтардын өзгөчөлүктөрү жана коомдук кызыкчылыктар менен шартталган деп эсептейт.

Мамлекеттик бийликтин легитимдүүлүгү көбүнчө коомдун ишенимине негизделет. Тиешелүү укуктук механизмдерди түзүү менен мыйзам чыгаруучу мамлекеттик кызматтарды ээлеген адамдардын зоболосуна жогору талаптарды коюуга укуктуу. Мындай талаптар жарандарда кызмат адамдарынын моралдык, этикалык жана адеп-ахлактык сапаттарына жана мамлекеттик бийликти алып жүрүүчүлөр катары алардын иш-аракеттеринин мыйзамдуулугунан жана жеке пайда көрүүгө кызыкдар эместигине күмөн жаралбашы үчүн белгиленет. Кыргыз Республикасында мамлекеттик бийликтин түзүлүшүнүн жана иштешинин өзгөчөлүгү саясий кызматтарды ээлеген адамдардын өзгөчө статусун аныктайт.

Мыйзам чыгаруучу мамлекеттик кызмат орундарын дифференциялоо жана алардын ар биринин укуктук статусун жөнгө салуу менен бул чөйрөдө өзгөчө эрежелерди орнотууга укуктуу.

Бишкек жана Ош шаарлары административдик-аймактык бөлүү принциптерине ылайык өзгөчө конституциялык-укуктук статуска ээ жана республикалык маанидеги шаарлар деп таанылган, ал эми Бишкек шаары Кыргыз Республикасынын борбору болуп саналат (Конституциянын 14-беренесинин 2-бөлүгү).

Көрсөтүлгөн шаарлар өзгөчө мамлекеттик мааниге ээ, аларды башкаруу өткөрүлүп берилген мамлекеттик ыйгарым укуктар боюнча мамлекеттик башкаруу менен айкалышып, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун принциптеринде жүзөгө ашырылат. Мында алардын башкаруу органдарынын тутумун жергиликтүү бийликтин өкүлчүлүктүү органдары болуп саналган шаардык кеңештер жана жогоруда белгиленгендей, өткөрүлүп берилген ыйгарым укуктар чектеринде жергиликтүү өз алдынча башкаруунун жана мамлекеттик бийлик органдарынын аткаруу функцияларын жүзөгө ашырган тиешелүү мэриялар түзөт.

Урбанизациянын масштабы, Бишкек жана Ош шаарларындагы калктын өсүү ылдамдыгы алардын административдик, саясий, экономикалык, илимий, билим берүү, тарыхый-маданий борборлордон болуусу менен башка аймактардын жашоочуларын экономикалык жана социалдык көйгөйлөрдү чечүү үчүн бир топ кеңири мүмкүнчүлүктөрү менен өзүнө тарткандыгы менен шартталган. Ушуга байланыштуу бул шаарлардын калкынын курамы башка административдик-аймактык бирдиктерден айырмаланып, жамааттык туугандык жана отурукташкандык белгилери боюнча эмес, социалдык-экономикалык өнүгүү деңгээлине жараша түзүлөт.

Мындай шартта уруулук мамилелердин өзгөчөлүктөрү Бишкек жана Ош шаарларындагы калктын курамынын калыптанышына жана жергиликтүү жамааттардын коомдук турмушуна таасир этүүсүнө жөндөмсүз.

Демек, Бишкек жана Ош шаарларынын мэрлеринин кызмат ордун бул шаарларда туулган адамдардын ээлөөсүнө мүмкүн эместиги түрүндөгү каралып жаткан чектөө конституциялык маанидеги максаттарга өлчөмдөш

эмес жана бул кызмат орундарын ээлөөгө ат салышкан талапкерлерге карата жайылтылышы мүмкүн эмес.

Чечим андан ары кароо үчүн соттун 2023-жылдын 17-июлундагы №03/807 каты менен Министрлер Кабинетине жөнөтүлдү.

2.7. Конституциялык сот 2023-жылдын 3-майындагы Чечиминде:

- “Аскер кызматчыларынын жана окуу менен атайын жыйындарга чакырылган аскерге милдеттүүлөрдүн жана аларга теңештирилген адамдардын өмүрүн жана саламаттыгын милдеттүү мамлекеттик камсыздандыруу жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 9-беренесинин 1-бөлүгүнүн экинчи абзацы Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 57-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө камсыздандырылган адам тарабынан жасалган жосун соттон тышкары тартипте коомдук коркунучтуу деп таанылган жана этиятсыздыктан жасаган учурда камсыздандыруучуну милдеттүү мамлекеттик камсыздандыруу боюнча камсыздандыруу суммасын төлөөдөн бошотууга жол берген даражада карама-каршы келет деп тааныды;

– күбөнүн же адистин атайылап жалган көрсөтмөлөрү, эксперттин атайылап жалган корутундусу, атайылап туура эмес которуу, мыйзамсыз же негизсиз сот актысынын токтомуна алып келген документтердин же буюмдук далилдердин жалгандыгы белгиленгендигинен улам соттун, прокурордун, тергөөчүнүн мыйзамдуу күчүнө кирген актысы менен кайтадан ачылган жагдайлар боюнча кайра кароо маселелерин регламенттеген ЖПКнын 373-беренесинин 2-бөлүгүнүн 2-пунктун “прокурордун, тергөөчүнүн” деген сөздөр менен баяндалган бөлүгүндө Конституцияга карама-каршы келген деп тааныды;

– Кыргыз Республикасынын Административдик-процесстик кодексинин 268-беренесинин 2-бөлүгүнүн 2-пункту Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 24-беренесинин 2-бөлүгүнө, 56-беренесинин 2-бөлүгүнө, 61-беренесинин 1-бөлүгүнө карама-каршы келбейт деп тааныды;

Ошол эле учурда сот ушул Чечимден келип чыгуучу тиешелүү өзгөртүүлөрдү Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети тарабынан колдонуудагы укуктук жөнгө салууга киргизүүнү демилгелесин деп караштырды.

Бул Чечимде сот тарабынан төмөнкүдөй укуктук позициялар билдирилген.

Күнөөсүздүк презумпциясынын айыптын сөзсүз далилдениши жана жоюлгус күмөн саноону айыпталуучунун пайдасына чечмелөө тууралуу талаптары мамлекеттин органдарын иштин жагдайларын объективдүү жана калыс аныктоого багыттайт, ансыз ишти сот тарабынан негиздүү жана адилеттүү чечүү мүмкүн эмес.

Сот актысы мыйзамдуу күчүнө кирген учурдан тартып башка мамлекеттик бийлик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын актыларына мүнөздүү болбогон төгүндөлбөстүк, өзгөчөлүк,

милдеттүүлүк, преюдициалдык, аткарууга милдеттүүлүк жана өзгөрбөстүк касиеттерге ээ болот.

Күнөөсүздүк презумпциясынын конституциялык принциби ошондой эле тергөөчүнүн, алгачкы текшерүү органынын жана прокурордун тергөөсү аяктаган адамга карата анын күнөөсү жөнүндө тыянактары сот үчүн милдеттүү күчкө ээ эмес экендигин да билдирет.

Ошентип, сот өзүнүн жогорку миссиясы боюнча өзгөчө бийликтин ээси болуп саналат жана ал мамлекеттин атынан адамдын кылмыш жасоодогу күнөөсү жөнүндө чечим чыгарууга, аны мыйзамдуу күчүнө кирген өкүм менен бекитүүгө ыйгарым укуктуу бирден-бир орган болуп саналат. Бул функция эч кандай шартта башка бир да мамлекеттик органга жүктөлүшү мүмкүн эмес.

Кылмыш-жаза процессуалдык иштин негизги эрежелеринин бири преюдиция болуп саналат.

Преюдициялык аныкталган фактылар бул башка, биринчи кезекте, чечилген иш боюнча далилдердин негизинде аныкталган жагдайлар. Бул далилдердин баары далилдөөнүн процессуалдык тартибинен өткөн: чогултуу (табуу жана бекитүү), текшерүү жана баалоо. Алардын негизинде чыгарылган тыянактар мыйзамдуу күчүнө кирген өкүмдүн (чечимдин) мазмунуна киргизилген.

Преюдициялык аныкталган фактыларды изилдөөдө тергөө органдары жана сот алар констатацияланган сот актысынын сапатын талкууга ала алышпайт жана мыйзам тарабынан белгиленген тартипте жокко чыгарылмайынча бул актыга карама-каршы келген жаңы корутундуларды чыгара алышпайт.

Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту иш боюнча өкүмдүн же башка соттук чечимдин преюдициялык күчү мыйзамдуу күчүнө кирген соттук чечимдер түрүндө билдирилген, сот адилеттигин жүзөгө ашыруудагы сот ишинин жана анын тажрыйбасынын бирдиктүүлүгү сыяктуу укуктук көрүнүштүн негизи болуп саналаарын белгилейт.

Мыйзам чыгаруучу КЖПКда жазык ишин козгоо мүмкүн болбогон, ал эми козголгон иш кыскартылууга жаткан жагдайлардын толук тизмесин караштырган (27-берененин 1-бөлүгү), алар укуктук кесепеттерге жараша реабилитациялоочу, адамдын кылмыш жасоого катышы жок экендигин же болбосо окуя же кылмыштын курамы болбогондугун көрсөтүүчү, ошондой эле реабилитациялоочу эмес, белгилүү бир жагдайларда адамды кылмыш жоопкерчилигинен бошотууга мүмкүндүк берүүчү жагдайлар болуп бөлүнөт.

Мында, прокурор, тергөөчү жүйөлүү токтомду чыгаруу менен сотко чейинки өндүрүштө жазык ишин кыскартуу ыйгарым укугуна ээ.

Мыйзамдарга (ушул иште конституциялуулугу текшерилип жаткан ченемдик укуктук жоболорго) ылайык тергөөчүнүн, прокурордун токтомунда аныкталган фактылар кийинчерээк жазык жана жарандык сот өндүрүшүндө кайтадан ачылган жагдайлар боюнча мыйзамдуу күчүнө кирген сот

актыларын кайра кароо үчүн негиз боло алат, демек, үчүнчү жактардын укуктук мамилелерине олуттуу таасирин тийгизет.

Колдонуудагы укуктук жөнгө салууга ылайык, кылмыш ишин реабилитациялоочу эмес негиздер боюнча кыскартуу институтунун жазык укуктук концепциясы тергөөчү, прокурор же сот тарабынан коомдук кооптуу жосун жасаган адамды айыптоо өкүмү формасында анын жүрүм-турумуна терс баа берүүдөн жана ага кылмыш-жаза мыйзамында каралган кылмыш-жаза мүнөзүндөгү мажбурлоо чараларын (жаза) колдонуудан бошотууда турат, мында соттун потенциалдуу өкүмү кандайдыр бир укуктук чындык катары кабыл алынат. Бирок, көрсөтүлгөн маселе боюнча соттун мүмкүн болуучу өкүмү, алдын ала айтууга боло турганына карабастан, априори айкын эмес болуп саналат.

Буга чейин белгиленгендей, мамлекеттин атынан адамды кылмыш жасагандыгы үчүн күнөөлүү деп таануу укугу, анын жазага тартыла турганына же андан бошотула турганына карабастан, анын органдарынын бирине гана – сотко таандык. Бирок, ал жазык сот өндүрүшүнүн каалаган учурунда эмес, сот кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн бардык принциптерин сактоо менен белгиленген процессуалдык формада, соттук териштирүүнүн жыйынтыгында ушундай жыйынтыкка келгенде гана пайда болот.

Демек, мамлекеттин атынан жазык куугунтугун жүзөгө ашыруу ыйгарым укугуна жана ошол эле учурда милдетине ээ болгон алдын ала тергөө органдарынын (тергөөчүнүн, прокурордун) чечимдери өзүнүн укуктук табияты боюнча преюдициялык күчкө ээ боло албайт жана кийинчерээк башка, өзгөчө кылмыш жасоодо адамдын күнөөсүн аныктоо тууралуу сөз болгондо, мындай иштерди чечүү үчүн юридикалык мааниге ээ болгон фактылардын болуусун же жоктугун ырастай албайт.

Реабилитациялоочу эмес негиздер боюнча сотко чейинки өндүрүштүн аяктагандыгы тууралуу алардын актыларынын мааниси мыйзамдуулук жана жазанын шексиздиги принциптерине карама-каршы келбеген учурларда укук коргоо жана сот системасын келечеги жок процессуалдык иштер менен ашыкча жүктөмдү болтурбоодо турат.

Жогоруда баяндалгандардын негизинде Конституциялык сот кылмыш-жаза укук мыйзамдарында реабилитациялоочу эмес негиздер боюнча жазык ишин кыскартууга тыюу салууну, ошондой эле иште камтылган юридикалык фактыларга преюдициялуулукту берүүгө кызыкдар жактардын демилгеси боюнча кыскартылган ишти кайра жандандыруу мүмкүнчүлүгүн камтыган укуктук механизмдерди караштыруу зарыл деген тыянакка келет. Бул учурда күнөөсүздүк презумпциясына жана юридикалык фактылардын преюдициялуулугуна жооп берген соттун өкүмү кайтадан ачылган жагдайлар боюнча сот актыларын кайра кароо үчүн укуктук негиз боло алат, бул сот бийлигинин кол тийбестиги тууралуу конституциялык талаптарга толук жооп берет.

Аскер кызматчыларын камсыздандыруу жөнүндө мыйзамдын талашылып жаткан ченеми камсыздандырылган адам тарабынан жасалган

жосун кайсы процессуалдык акт менен коомдук кооптуу деп таанылышы мүмкүн деген суроодо анык эместикти камтыйт.

Укуктук аныктык принцибинин талаптарын сактабоо карама-каршы укук колдонуу тажрыйбасын пайда кылат, аларды бир мааниде эмес чечмелөө жана өз эркинче колдонуу мүмкүнчүлүгүн жаратат, ошону менен адамдын жана жарандын конституциялык укуктары менен эркиндиктерин бузууга алып келиши мүмкүн.

Мыйзам чыгаруучу камсыздандыруучу менен камсыздандырылган адамдардын (пайда алуучулардын) ортосундагы укуктук мамилелерди жөнгө салууда, эгерде камсыздандыруу учуру камсыздандырылган адам тарабынан Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген тартипте коомдук коркунучтуу деп табылган жосун жасалгандыгынын натыйжасында келип чыкса камсыздандыруучу камсыздандыруу суммасын төлөөдөн бошотулат деп белгилеген.

Жогоруда баяндалган укуктук позициялардан жана күнөөсүздүк презумпциясы, сот бийлигинин кол тийбестиги жана анын гана актыларынын преюдициялуулугу тууралуу конституциялык принциптеринин үстөмдүгүнөн алганда, адамдын коомдук кооптуу жосунду жасоодогу күнөөсүн аныктоонун мыйзамдарда белгиленген тартиби деп соттук тартипти гана түшүнүү керек.

Чечим андан ары кароо үчүн соттун 2023-жылдын 17-июлундагы №03/809 каты менен Министрлер Кабинетине жөнөтүлдү.

2.8. Конституциялык сот 2023-жылдын 23-майындагы Чечиминде “Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Регламенти жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 138-беренесинин 1-бөлүгү Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 24-беренесинин 2-бөлүгүнө, 78-беренесинин 1-бөлүгүнө карама-каршы келет деп тааныды.

Ошол эле учурда, Чечимден колдонуудагы укуктук жөнгө салууга ушул Чечимдин жүйөлөштүрүү бөлүгүнөн келип чыгуучу өзгөртүүлөрдү киргизүү келип чыгат.

Бул Чечимде сот тарабынан төмөнкүдөй укуктук позициялар билдирилген.

Парламенттин көз карандысыздыгы бүткүл эл тарабынан шайланган Жогорку Кеңеш өкүл болгон жана камсыз кылган элдик бийликтин үстөмдүгү, ошондой эле мамлекеттик бийликти бөлүштүрүү системасындагы анын өзгөчө орду менен шартталган (Конституциянын 4-беренеси).

Парламенттин жана депутаттык мандаттын укуктук табияты депутаттын кызматтык милдеттерин тоскоолдуксуз жүзөгө ашыруу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылуучу, ошол эле учурда аны негизсиз куугунтуктоолордон коргой ала турган депутаттын ишине атайын кепилдиктердин болушунун зарылдыгын алдын ала аныктайт.

Конституциянын 78-беренесинин 1-бөлүгүнө ылайык, Жогорку Кеңештин депутаты депутаттык ишмердигине байланыштуу айткан ойпикирлери же Жогорку Кеңештеги добуш берүүнүн жыйынтыктары үчүн

куугунтукка алынышы мүмкүн эмес. Депутатты кылмыш жасаган жеринен кармаган учурларды кошпогондо, Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын көпчүлүгүнүн макулдугу менен гана аны жазык жоопкерчилигине тартууга жол берилет.

Депутатты кылмыш-жаза жоопкерчилигине тартуунун өзгөчө тартиби биринчи кезекте анын өзүнүн функциялык милдеттерин талаптагыдай аткаруусун жана коомдук-укуктук ишмердигин натыйжалуу жүзөгө ашыруусун камсыз кылууга багытталган жана парламенттик иммунитеттин маанилүү белгилеринин бирин түзөт.

Мыйзамдарды кабыл алуу ыйгарым укуктарына ээ болуу жана аларды өз кароосу боюнча мазмун менен толтурууга өзүнүн ажыратылгыс укугун пайдалануу менен Жогорку Кеңеш “Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Регламенти жөнүндө” Мыйзамга Башкы прокурор тарабынан Жогорку Кеңештин депутатына карата кылмыш ишин Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын көпчүлүгүнүн макулдугу менен гана козгоо мүмкүндүгү жөнүндө жобону киргизди (138-берененин 1-бөлүгү). Муну менен Жогорку Кеңеш депутаттын укуктук кол тийбестигинин чегин кеңейтип, парламенттин макулдугун алуу жол-жобосун кылмыш ишин козгоо баскычысына чейин жайылтты. Кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарга ылайык бул маселе Башкы прокурордун ыйгарым укуктарына киргизилген, ал өз алдынча чечим кабыл алат.

Баяндалганга негизденип, кылмыш ишин козгоо баскычынын процессуалдык мааниси ал жасалган кылмыштын бардык жагдайларын толук жана ар тараптуу изилдөө, далилдерди чогултуу жана фиксациялоо, күнөөлүү адамдарды ашкерелөө жана аларга карата кылмыш-жаза процессуалдык мажбурлоо чараларын өз убагында колдонуу максатында кылмыштын ар бир фактысына чара көрүү жана андан кийинки бардык тергөө аракеттерин жүргүзүү үчүн шарттарды жана өбөлгөлөрдү түзүүдө турат.

Ошентип, укуктук кол тийбестик, анын ээсине карабастан, кылмыш ишин өз убагында козгоого жана кылмыштын бетин ачуу боюнча механизмдин нормалдуу иштешине тоскоол болбошу керек.

Конституциялык сот, депутатка карата Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын көпчүлүгүнүн макулдугу менен гана кылмыш ишин козгоо мүмкүндүгүнө жол берген талашылып жаткан ченемдин мазмуну парламенттик кол тийбестиктин максаттарына менен шайкеш келбейт жана жеке артыкчылык элементтеринин пайда болушуна алып келиши мүмкүн. Кол тийбестик, депутаттын өзгөчө укуктук статусунун элементи болуу менен депутатты юридикалык жоопкерчиликтен негизсиз бошотууга өбөлгө боло турган куралга айланбашы керек деп белгиледи.

Ошентип, парламенттик кол тийбестик институту мамлекеттин коомдук-саясий турмушунун конкреттүү муктаждыктарына жооп берген укуктук баалуулук болуп саналып, ошентсе да абсолюттук боло албайт жана депутатты жасаган кылмышы үчүн жоопкерчиликтен шартсыз бошотууну билдире албайт.

Демек, кылмыш жасады деген негиздүү шектенүүлөр болгон учурда Жогорку Кеңештин депутатына карата кылмыш ишин козгоо депутаттын ишине жана көз карандысыздыгына кийлигишүү болуп саналбайт.

Баяндалганды эске алуу менен, депутатка карата кылмыш ишин козгоого Жогорку Кеңештин макулдугун алуу зарылдыгын белгилеген “Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Регламенти жөнүндө” Мыйзамдын 138-беренесинин 1-бөлүгүндө каралган укуктук кол тийбестиктин максаттарына өлчөмдөш эмес жана Конституциянын 24-беренесинин 2-бөлүгүндө жана 78-беренесинин 1-бөлүгүндө белгиленген чектерден чыгат.

Чечим андан ары кароо үчүн соттун 2023-жылдын 24-майындагы №03/556 каты менен Министрлер Кабинетине жөнөтүлдү.

2.9. 2023-жылдын 7-июнундагы чечиминде Конституциялык сот “Коммерциялык эмес уюмдар жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын өтүп кеткен жылга карата болгон коммерциялык эмес уюмдардын акча каражаттарын түзүү булактары тууралуу маалыматты берүүнүн тартибин жөнгө салаган 17-беренесинин 2 жана 3-бөлүктөрүн Конституцияга карама-каршы келбейт деп тааныды.

Ошону менен бирге сот Министрлер Кабинетине колдонуудагы укуктук жөнгө салууга ушул Чечимдин жүйөлөштүрүүчү бөлүгүндө баяндалган укуктук көз караштардан келип чыгуучу өзгөртүүлөрдү киргизүүнү жүктөгөн.

Бул Чечимде сот төмөнкүдөй укуктук позицияларын билдирди.

Ошентип, талашылып жаткан ченемдер басмырлоо менен теңештирилиши мүмкүн эмес, анткени алар колдонуудагы укуктук жөнгө салуу системасында өзүнүн маңызы жана багытталышы боюнча конституциялык талап менен шартталган коммерциялык эмес уюмдардын ишинин ачыктыгын камсыз кылууга багытталган жана Конституциянын 24-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө карама-каршы келбейт.

Ошентсе да, мыйзам чыгаруучу коомдук бирикмелердин бардык түрлөрүнө карата финансылык отчеттуулукка талаптарды белгилөөдө алардын иштөөсү үчүн бирдей шарттарды камсыз кылган бирдиктүү мамилени жана укуктук режимди карманууга тийиш. Ушуга байланыштуу Конституциялык сот көрсөтүлгөн милдеттенмени окшош коомдук мамилелердин субъекттерине акылга сыярлык талаптарга жана бирдей мамиле кылуу принцибине ылайык келтирүү зарылдыгын белгилейт.

Ошондой эле Чечимде адистештирилген экспертизаларды өткөрүүнүн колдонуудагы системасын алар объективдүү фактыларга негизделген системалуу мамиленин жана бирдиктүү стандарттардын негизинде жүргүзүүсү, коюлган суроолорго жүйөлүү жоопторду камтуусу, болжолдуу баа берүүнүн тереңдигин, изилдөөлөрдүн толуктугунун жана кылдаттык даражасын чагылдырышы үчүн кайра карап чыгуу керектиги белгиленген.

Чечим андан ары кароо үчүн соттун 2023-жылдын 17-июлундагы №03/808 каты менен Министрлер Кабинетине жөнөтүлдү.

2.10. 2023-жылдын 14-июнундагы чечиминде Конституциялык сот КЖПКнын 35-беренесинин 1-бөлүгүнүн 11-пункту, 260-беренесинин 1-бөлүгү прокурордун мыйзамдуулугу, ошондой эле негиздүүлүгү күчүндө болгон сот актысы менен ырасталган, жазык ишин кыскартуу жөнүндө токтомду жокко чыгарууга жана ал боюнча өндүрүштү кайра жандандырууга мүмкүнчүлүгүнө жол берилген даражада Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 61-беренесинин 1-бөлүгүнө, 100-беренесинин 4-бөлүгүнө, 101-беренесинин 1-бөлүгүнө карама-каршы келет деп тааныды.

Бул Чечимде сот тарабынан төмөнкүдөй укуктук позициялар билдирилген.

Кылмыш-жаза процессуалдык иш мамлекеттик иштин өзгөчө түрү катары анын субъекттеринин өзүнүн кароосу жана каалоосу боюнча өзүм билемдик менен жүзөгө ашырылышы мүмкүн эмес. Бул үчүн мамлекет мыйзамдык жактан ажырагыс системалык байланышта болгон жазык процесстик иштин мүнөзүн, анын мазмунун жана багытын аныктоочу жалпы жана атайын эрежелерди, негизги жоболорду түзөт.

Бирок, КЖПКнын каралып жаткан ченемдеринин мазмунун кылмыш жаза процессуалдык жоболордун комплексинен үзүп пайдалануу, атап айтканда КЖПКнын 27-беренесин пайдалануу талашылган ченемдерди девианттык, кем түшүнүүгө алып келди. Жыйынтыгында бул маселе боюнча соттун чечими бар болсо прокурорго кылмыш ишин кыскартуу жөнүндө токтомду жокко чыгарып, иш боюнча өндүрүштү кайра жандандыруу мүмкүнчүлүгү түзүлдү.

Өзүнүн бийик максатына байланыштуу сотко өзгөчө ыйгарым укуктар берилген жана мамлекеттик бийликтин же жергиликтүү өз алдынча башкаруунун бир дагы органында болбогон бийликтик-тескөөчү ыйгарым укуктарга ээ. Ар кандай сот актысы мыйзамдуу күчүнө кирген учурдан тартып ал төгүндөлбөстүк, өзгөчөлүк, милдеттүүлүк, преюдициалдык, аткарылууга жөндөмдүүлүк касиеттерине ээ болот жана өзгөрүүсүз калат.

Ошентип, колдо болгон укуктук жөнгө салуу бул маселеге соттук баа берүү болгон учурда кылмыш ишин кыскартуунун мыйзамдуулугуна прокурордук көзөмөл жүргүзүү маселеси боюнча прокурордун өз эркине кароосуна жол берет, бул маани-маңызы боюнча сотко гана таандык ыйгарым укуктарга кол салуу болуп саналат. Мындай укуктук кырдаал Кыргыз Республикасында мамлекеттик бийлик органдарынын системасын түзүүнүн конституциялык принциптеринин көз карашынан алганда да, бийликтин сот бутагынын конституциялык-укуктук статусу боюнча да жол берилгис.

Ушуга байланыштуу, Конституциялык сот азыркы соттук көзөмөл системасында жазык сот өндүрүшүнүн максаттарына карама-каршы келген, жазыктык куугунтукка алуунун туруктуу коркунучу жасалма жол менен түзүлүп, ошол эле негиздер боюнча токтотулган жазык ишин өзүм билемдикке салып, утур баштоо жол берилгис деп эсептейт, тактап айтканда, жазык сот өндүрүшүн кыскартуу сыяктуу аны аяктоонун мындай түрү

адамдык арнамысты басмырлоого жөндөмдүү, инсандын конституциялык эркиндиктерине ашыкча түйшүк болуп саналат деп эсептейт.

Жогоруда айтылгандарды көңүлгө алып, Конституциялык сот талашылып жаткан ченемдер соттук коргоого укук жөнүндө конституциялык жоболорго, сот актыларынын төгүндөлбөстүгүнө жана жалпыга бирдей милдеттүүлүгүнө мыйзамдуулугу жана негиздүүлүгү өз күчүн сактаган сот актысы менен ырасталган жазык ишин кыскартуу жөнүндө токтомду жокко чыгарууга жана ал боюнча өндүрүштү кайра баштоого прокурордун мүмкүнчүлүгү жол берилген көлөмдө карама-каршы келет деп эсептейт

Чечим андан ары кароо үчүн соттун 2023-жылдын 27-июнундагы №03/690 каты менен Министрлер Кабинетине жөнөтүлдү.

2.11. 2023-жылдын 30-июнундагы чечиминде Конституциялык сот “Атасынын ысымы атасынын аты болот” деген сөздөр менен баяндалган Кыргыз Республикасынын Үйбүлө кодексинин 63-беренесинин 2-бөлүгүнүн ченемдик жобосу, “Атасынын атын өзгөртүү атасынын, асыроочунун, өгөй атасынын же чоң атасынын жана таятасынын аттары боюнча жүзөгө ашырылат” деген сөздөр менен баяндалган “Жарандык абалдын актылары жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 30-беренесинин 1-бөлүгүнүн экинчи абзацынын ченемдик жобосу, 30-беренесинин 3-бөлүгүнүн экинчи абзацы Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 23-беренесинин 1, 2, 4, 5-бөлүктөрүнө, 24-беренесинин 1, 3-бөлүктөрүнө, 56-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө карама-каршы келбейт деп тааныды.

Ошол эле учурда сот Министрлер Кабинети теңдештик жана жыныс белгиси боюнча басмырлоого тыюу салуу принциптерин бузууга шарттарды түзүүчү матроним (апасынын аты) институтунун жана аракетке жөндөмдүү жарандын атасынын аты менен апасынын атынын ортосунда тандоо укугунун жоктугу менен билдирилген талашылып жаткан ченемдерди текшерүүнүн алкагында табылган укуктук боштукту толтурууга багытталган тийиштүү өзгөртүүлөрдү колдонуудагы укуктук жөнгө салууга киргизсин деп караштырган.

Кийинчерээк, белгиленген тартипте өзгөртүлгөн конституциялык сот өндүрүшүнүн алкагында **Конституциялык сот 2023-жылдын 9-ноябрында** жогоруда аталган Конституциялык соттун 2023-жылдын 30-июнундагы Чечимин А.А. Капалованын кызыкчылыгын көздөгөн Тилек кызы Эльвиранын жана А.М. Осмоналиеванын арызы боюнча кайрадан карап чыкты.

Соттун 2023-жылдын 30-июнундагы мурда кабыл алынган чечимин кайра кароону караган бул Чечимде сот төмөнкүдөй укуктук позициясын билдирген.

Кайрылуунун маңызы, арыздануучу, энеде балага өзүнүн атынан атасынын атын берүү мүмкүнчүлүгү болуусун сурангандыгында, башкача айтканда, энесинин атын колдонууга мүмкүнчүлүк берүүдө турат.

Жалпысынан мыйзамдарда кыргыздын улуттук каада-салттары боюнча, ошондой эле өзүнүн атын, фамилиясын жана атасынын атын караштырган ат

коюунун советтик калыптанган системасы боюнча ат коюу мүмкүнчүлүгү каралган.

Ошол эле учурда, Чечимде кыргыздын улуттук каада-салттары боюнча (“уулу, кызы, тегин” деп көрсөтүү менен) ат коюунун тартиби өзгөрүүсүз калганы белгиленген.

Ошону менен бирге, ата-эненин, анын ичинде эненин советтик түзүлүш боюнча балага фамилиясын, атын жана атасынын атын ыйгаруу укугуна карата ал баланын эң жакшы таламдарын жана анын коомдук ылайыктуу чөйрөдө өнүгүшү жана калыптанышы ыңгайлуу шарттарын камсыз кылуу укугу менен түздөн-түз байланышта болот.

Ушуга байланыштуу баланын укуктары ата-эненин укуктарынан артыкчылыкка ээ жана мамлекеттин өзгөчө коргоосунда турат. Ал эми салттуу коомдо энесинин атын алган баланын болушу, ага карата ар кандай стигма жана буллинг (шылдыңдоо, кодулоо) колдонууга алып келиши мүмкүн болгондуктан, арыз эесинин өтүнүчү четке кагылган.

Бирок, жаран бойго жеткенде (Жарандык кодексин 56-беренесине ылайык он сегиз жашка толгондо), башкача айтканда, болгон реалдуулукка объективдүү баа берүү жана ага адекваттуу жооп кайтаруу жана өз аракеттери үчүн толук жоопкерчиликти алуу жөндөмүнө ээ болгондо, же башка себептерден улам, анын ичинде турмушта башынан өткөргөн трагедиялар эркектин атын өзүнүн толук фамилиясынын элементи катары кабыл албайт, ал атасынын же энесинин атын тандоо укугуна ээ болууга тийиш. Каралып жаткан маселе калктын өзгөчө жана анча маанилүү эмес бөлүгүнө гана тиешелүү болушу мүмкүн. Демек, мыйзамдар жарандардын бул категориясына ушундай мүмкүнчүлүк берген жана теңдик принциптерин бузууга жана гендердик басмырлоого тыюу салууга шарт түзбөгөн укуктук ченемдерди камтууга тийиш.

Бул Чечим ат коюу менен байланышкан биздин коомдун салттуу жана тарыхый негиздерин эч кандай бузбайт.

Өз кезегинде Конституциялык соттун 2023-жылдын 30-июнундагы Чечимин кайра карап чыгуу жөнүндө 2023-жылдын 9-ноябрындагы Чечиминде конституциялык көзөмөл органы Конституциянын ченемдеринин конституциялык-укуктук маанисин аныктоо менен бирге, алардын түшүнүүсүндө белгисиздик маселелери коомдук укуктук аң-сезимде үстөмдүк кылган социалдык чындыкты да эске алуусу керек.

Институттун ишке киргизилип жаткандыгын эске алып дал келүү коомдун басымдуу көпчүлүгү тарабынан терс кабыл алынгандыктан, мамлекеттик институттардын укук коргоо ишмердүүлүгүн коомдук укук менен жеке укуктун кызыкчылыктарын коргоо боюнча тең салмактуулук принцибине ылайык келтирүү максатында Конституциялык сот Конституциялык соттун 2023-жылдын 30-июнундагы чечиминин жүйөлөштүрүүчү бөлүгүнүн 6-пунктун жана корутунду бөлүгүнүн 2-пунктун алып салуу чечимин кабыл алды.

Конституциялык соттун 2023-жылдын 30-июнундагы жана 2023-жылдын 9-ноябрындагы чечимдери соттун 2023-жылдын 15-ноябрындагы №03/1152 каты менен Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетине жөнөтүлгөн.

2.12. 2023-жылдын 12-июлундагы чечиминде Конституциялык сот “Согуштун, Куралдуу Күчтөрдүн ардагерлери жана ооруктагы эмгекчилер жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын согуш аракеттеринин катышуучулары үчүн социалдык төлөмдөрдү регламенттеген 17-статьясынын 1-бөлүгү Конституцияга карама-каршы келбейт деп тааныды.

Бул Чечимде сот тарабынан төмөнкүдөй укуктук позициялар билдирилген.

Конституция социалдык мамлекеттин максаттарына ылайык жарандардын социалдык жактан корголбогон категориясына, анын ичинде согуштун ардагерлерине мамлекеттик пенсияларды, жөлөк пулдарды жана башка социалдык коргоонун жана колдоонун кепилдиктерин камсыз кылат.

Конституциялык жоболорду жана Кыргыз Республикасынын укуктук тутумунун түзүмдүк бөлүгү болуп саналган 1994-жылдын 15-апрелиндеги Улуу Ата мекендик согуштун катышуучуларына жана майыптарына, башка мамлекеттердин аймагындагы согуш аракеттердин катышуучуларына, курман болгон аскер кызматчыларынын үй-бүлөлөрүнө жеңилдиктерди жана кепилдиктерди өз ара таануу жөнүндө макулдашууну жүзөгө ашырууда “Согуштун, Куралдуу Күчтөрдүн ардагерлери жана ооруктагы эмгекчилер жөнүндө” Мыйзамы кабыл алынган.

Согуш ардагерлерине, тактап айтканда, башка мамлекеттердин аймагындагы согуштук аракеттердин катышуучуларына социалдык коргоо берүү Мыйзам менен адамдардын үч тобуна дифференциацияланган.

Биринчи топто Советтик Армиянын жана Аскер-Деңиз Флотунун, Мамлекеттик коопсуздук комитетинин аскер кызматчылары, СССРдин Ички иштер министрлигинин жетекчи жана катардагы курамы, анын ичинде согуштук аракеттерге катышкан аскер адистери жана аскер кеңешчилери көрсөтүлгөн. Экинчи топто – аскердик жыйындарга чакырылып, Афганистанга жиберилген аскерге милдеттүүлөр, согуш аракеттеринин учурунда Афганистанга жүктөрдү жеткирүү үчүн жиберилген автомобилдик батальондордун аскер кызматчылары. Үчүнчү топто – Афганистанда советтик аскер контингенттерин тейлеген, жаракат, контузия алган же мертинген же болбосо согуштук аракеттерди камсыз кылууга катышкандыгы үчүн СССРдин ордендери жана медалдары менен сыйланган жумушчулар жана кызматчылар.

Конституциялык сот, Мыйзамдын талашылып жаткан жоболору “аскердик адистери жана аскердик кеңешчилери” деген сөздөрүн кошпогондо, жогоруда аталган Макулдашууга ылайык келет, ал эми Макулдашууда “аскердик адистер жана кеңешчилер” деп көрсөтүлгөн, ушул эле туюнтма 2009-жылы Мыйзамга өзгөртүүлөр киргизилгенге чейин колдонулчу деп белгиледи.

Тарыхый контекстен алганда аскер кеңешчилери жана адистерин өз билимин жана тажрыйбасын аскердик мүмкүнчүлүктөрдү жакшыртуу үчүн беришсе, партиялык кеңешчилер жардамды саясий иште жана идеология жагында көрсөтүшкөн, бирок Афганистандагы согуш аракеттерине түздөн-түз катышкан эмес.

Демек, 1994-жылдын 15-апрелиндеги Улуу Ата мекендик согуштун катышуучулары жана башка мамлекеттердин аймагындагы согуштук аракеттердин катышуучулары, курман болгон аскер кызматчыларынын үй-бүлөлөрү үчүн жеңилдиктерди жана кепилдиктерди өз ара таануу жөнүндө макулдашуунун 3.1-пунктунун жоболорунун маңызы жана баштапкы мааниси өзгөргөн жок.

Арыз ээсинин түзөтүүлөр киргизилгенге чейин Мыйзамга ылайык анын башка мамлекеттердин аймагындагы согуш аракеттеринин катышуучуларынын биринчи тобуна киргизилиши жана ага тиешелүү кепилдиктердин жана жеңилдиктердин берилиши согуш аракеттери учурунда Афганистан Демократиялык Республикасынын аймагында болушкан адамдардын укуктук статусун аныктаган Мамлекеттер аралык макулдашуунун жоболорун туура эмес чечмелөөнүн натыйжасы болгон.

Чечим андан ары кароо үчүн соттун 2023-жылдын 15-ноябрындагы №03/1152 каты менен Министрлер Кабинетине жөнөтүлдү.

2.13. 2023-жылдын 27-сентябрындагы чечиминде Конституциялык сот Жарандык процесстик кодекстин 222-беренесинин 6-пункту өзү жок кезде ишти териштирүү жөнүндө өтүнбөгөн доогер сотко жүйөлүү себептерсиз бир жолу келбесе, сот доону кароосуз калтырууга жол берилген көлөмдө Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 24-беренесинин 2-бөлүгүнө, 56-беренесинин 2-бөлүгүнө, 61-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө карама-каршы келет деп тааныды.

Бул Чечимде сот тарабынан төмөнкүдөй укуктук позициялар билдирилген.

Сот адилеттигине жетүү – бул сотко кайрылуу мүмкүнчүлүгүн гана эмес, ошондой эле бардык соттук жол-жоболор акыркы жыйынтыкка жетүү үчүн негизсиз тоскоолдуктарды камтыбаган, ар бир адам өз ишин сот тарабынан биротоло чечүүгө жетүү ниетинин ишке ашуусу. процесстин катышуучуларынын инсандарына жана соттук териштирүүнүн мүнөзүнө карабастан бирдей мүмкүнчүлүктөр берилет.

Каралып жаткан маселенин контекстинде мыйзам чыгаруучу сот адилеттигинин таламдарын коргоо боюнча процесстик чараларды киргизүүдө, анын ичинде соттук иштерде бюрократиялык мамилеге жол бербөө үчүн алардын негиздүүлүгүн жана пропорционалдуулугун, тең укуктуулук принцибинин артыкчылыктуулугун, жарандардын сот адилеттигине жетүү укугу жана алардын ишинин сот тарабынан биротоло чечилиши.

Жарандык сот өндүрүшүндө доогер менен жоопкердин ролдору мүнөзү боюнча ар түрдүү жана алардын жүрүм-турум курамы иштин предметине

жана конкреттүү жагдайларына жараша көрүнөт. Буга карабастан, доогердин да, жоопкердин да соттук жол-жоболору алардын кызыкчылыктарын коргоонун процесстик каражаттарына жана адилеттүү соттук териштирүүгө болгон укуктарынын сот алдындагы эквиваленттүүлүгүнүн постулатына негизделиши керек.

Сотко мамлекет өзүнүн жогорку миссиясын толук жана натыйжалуу аткаруу үчүн мамлекеттик бийликтин мажбурлоо ыйгарым укуктарын, анын ичинде мыйзамга жана сотко сый мамилени калыптандыруу максатында пайдалануу укугун жүктөйт. Мисалы, соттун чакыруу кагазы жана башка талаптары бардык адамдар үчүн милдеттүү жана так аткарылууга тийиш. Аларды аткарбоо мыйзамда каралган санкцияларга (жазалоого) жана башка жоопкерчиликке алып келет, алар өз максаты боюнча сот адилеттигинин кызыкчылыктарын камсыз кылуучу механизм катары кызмат кылат.

Ишке катышкан адамдардын сотко келүүдөн качуусу сотту сыйлабастыктын формаларынын бири болуп саналат. Ушуга байланыштуу жарандык процесстик мыйзамдарда, эгерде Жарандык процесстик кодекстин 222-беренесинде каралган негиздер келип чыкса, адамдарды процеске катышууга мажбурлоо жана башка нерселер менен катар арызды кароосуз калтыруу мүмкүнчүлүгү каралган.

Доогерге карата мындай процесстик чара процесстин андан ары өнүгүү мүмкүнчүлүгүнө бөгөт коёт, натыйжада доогер процесстик абалга кайтып келет; Ошентип, арызды кароосуз калтыруунун доогер үчүн жагымсыз кесепеттери ачык көрүнүп турат: мамлекеттик алымды кайра төлөө зарылчылыгы келип чыгат, соттук териштирүүнүн жыйынтыгына жетүү үчүн мөөнөт көбөйөт, кайра берүү убактысы токтоп калбайт. чектөө мөөнөтү, күч-аракет, акча жана убакыт эч кандай майнап жок.

Жарандык процесстик мыйзамдарды жана анын процесстин катышуучуларынын укуктарына тийгизген таасирин талдоо сот тарабынан процесстик таасир этүүнүн чараларын колдонуу маселесинде процесстин катышуучуларынын (доогер менен жоопкердин) тең укуктуулук принцибинин бузулгандыгын көрсөтөт, ошондой эле бир тартип бузуу жоопкерчиликтин бир өлчөмдөш чарасына алып келиши керек болгон маанилүү эрежени теңдөө.

Ушуга байланыштуу, доогер - иштин жыйынтыгына көбүрөөк кызыкдар болгон жак жүйөлүү себепсиз бир жолу келбей койгондугуна байланыштуу, аны сот тарабынан иштин биротоло чечилишине жетишүү мүмкүнчүлүгүнөн ажыраткан. мамлекеттик алымды кайтарып алуу укугунан ажыратуу менен бул соттук териштирүүнүн алкактары доогерге карата ашыкча процесстик санкция болуп саналат жана анын сот адилеттигине жетүүгө, сот тарабынан ишти өз убагында кароого жана чечүүгө болгон укугун пропорционалдуу чектейт.

Процесстин ак ниеттүү катышуучуларынын укуктарынын реалдуу кепилдиктерин камсыз кылуу жана арызды кароосуз калтыруу институтунун максатына жетүү (процесстик укуктарды кыянаттык менен пайдалануу жана

процесстик милдеттерди аткарбоо) колдонуудагы мыйзамдарды өркүндөтпөстөн мүмкүн эмес.

Чечим соттун 2023-жылдын 15-ноябрындагы №03/1153 каты менен Министрлер Кабинетинин кароосуна жөнөтүлдү.

2.14. 2023-жылдын 18-октябрындагы чечимде Конституциялык сот Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 77-беренесинин 3-бөлүгүнүн “Токтом жана негизги өндүрүштөн бөлүнгөн материалдар жабык конвертке салынып, кийинчерээк жазык ишин тергеген органда сакталат, жана анын мазмуну менен тергөөчүдөн тышкары прокурор жана сот тааныша алат.” деген ченемдик жобосун Конституцияга карама-каршы келбейт деп тааныды.

Бул Чечимде сот тарабынан төмөнкүдөй укуктук позициялар билдирилген.

Жазык сот өндүрүшүнүн катышуучуларынын коопсуздугун камсыз кылуу сот адилеттигинин кепилдиктеринин маанилүү элементи болуп саналат жана анын негизги максаттарынын бирине - жазык процессине катышкан бардык адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин коргоого жетишүүгө багытталган. Бул конституциялык милдет мамлекетке жүктөлгөн жана коомдук жана жеке кызыкчылыктарды коргоого багытталган.

Ошентип, кылмыш-жаза процессинде күбөлөрдүн коопсуздугун камсыз кылуу үчүн мыйзам чыгаруучу тарабынан белгиленген коргоо механизмдеринин бири псевдоним ыйгаруу жана ага жетүүнү чектөө жолу менен алар жөнүндө маалыматтарды жашыруун кылуу болуп саналат. Бул чара кылмыш ишинин материалдарынан адамдын жеке маалыматтары жөнүндө маалыматтарды алып салуу жана аларды негизги өндүрүштөн өзүнчө сактоо жолу менен ишке ашырылат. Жеке маалыматтарды жашыруу жөнүндө чечим тергөөчү тарабынан кабыл алынат жана токтом менен таризделет, ага тергөөчүдөн тышкары прокурор жана сот кирүүгө укуктуу.

Мындай чечимге макул болбогон учурда жактоочуга прокурорго даттануу укугу берилет. Прокурор кылмыш ишин козгоо менен катар укук коргоо органдарына, мыйзамдуулуктун сакталышына жана жашыруундук чараларынын мыйзамдуу колдонулушуна көзөмөл кылат.

Сот өзүнүн адилеттүүлүк функциясын аткарууда далилдерди, анын ичинде купуя маалыматтарды, алардын актуалдуулугун, жол берилүүчүлүгүн жана ишенимдүүлүгүн эске алуу менен баалайт.

Ушуга байланыштуу, мыйзамда белгиленген тартипте тергөөчүнүн коргоого алынган адам жөнүндө маалыматтарга жетүүнү чектөө жөнүндө соттук териштирүүгө чейинки өндүрүштөгү токтомунун мыйзамдуулугуна жана негиздүүлүгүнө прокурордук көзөмөлдү камсыз кылуу, ошондой эле соттун жашыруун маалыматтарды түздөн-түз изилдөө жана баалоо боюнча ыйгарым укуктары. Конституциялык сот ар бир адамдын соттук коргоого, ишти көз карандысыз жана калыс сот тарабынан адилеттүү чечүүгө конституциялык укугунун бузулушун көрбөйт.

Ошону менен бирге Конституциялык сот жашыруун маалыматка жетүү маселесиндеги талаш-тартыштуу норма жактоочу тарапка айыптоочу

тараптагыдай процессуалдык мүмкүнчүлүктөрдү толук бербей турганын белгилейт. Бирок, жарандардын коопсуздугун камсыз кылуунун, алардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын Конституциянын көз карашынан, анын ичинде жазык сот өндүрүшүнүн алкагында коргоонун жана коргоонун маанилүүлүгүн жана артыкчылыктуулугун эске алуу менен, жогоруда айтылган Алардын процесстик милдеттеринин субъекттери тараптардын тең укуктуулугунун жана атаандаштыгынын конституциялык принцибин бузбастан, айыптоочу тараптын процесстик мүмкүнчүлүктөрүн теңдөө жана тараптарды коргоо үчүн жетиштүү шарттарды түзүүгө мүмкүндүк берет.

Конституциялык соттун чечими соттун 2023-жылдын 14-декабрындагы №03/1239 каты менен ишке катышкан тараптарга, анын ичинде Юстиция министрлигине маалымат берүү үчүн жөнөтүлгөн.

2.15. 2023-жылдын 25-октябрындагы Чечимде Конституциялык сот Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин (мындан ары – КЖПК) 455-беренесинин 1-бөлүгү жаңыдан ачылган жагдайлар боюнча ишти кайра баштоо, соттун өкүмүн, аныктамасын, токтомун жокко чыгаруу, ишти кыскартуу, ишти жаңы соттук териштирүү үчүн сотко өткөрүп берүү боюнча боюнча соттун ыйгарым укуктарын чектеген өлчөмдө Конституцияга карама-каршы келет деп тапкан.

Бул Чечимде сот тарабынан төмөнкүдөй укуктук позициялар билдирилген.

Конституциялык сот өз чечиминде Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 455-беренесинин 1-бөлүгүндө КЖПКнын 451-беренесинин 3-бөлүгүнүн 1, 2, 3-пункттарында каралган башка негиздер боюнча өндүрүштү кайра баштоо мүмкүнчүлүгүнүн жоктугу ченем жаратуу техникасынын талаптарын бузуунун натыйжасы болуп саналат деп белгилеген, мында талашылып жаткан ченемде саналып өткөн пункттарга талап кылынган шилтеме алардын мазмунун жана маани-маңыздык жүгүн эске алуу менен колдонулган эмес.

Натыйжада, мыйзам чыгаруучу тарабынан талашылып жаткан ченемде концептуалдык мүнөздөгү калтырууга жол берилген, муну менен биринчиден, КЖПКнын 451-беренесинин 3-бөлүгүндө каралган негиздер боюнча соттун сот адилеттигин жүзөгө ашыруудагы конституциялык функцияларын ишке ашыруу, тактап айтканда, мыйзамдуу күчүнө кирген соттун өкүмүн, аныктамасын, токтомун жокко чыгаруу, ишти токтотуу, ишти жаңы соттук териштирүү үчүн сотко өткөрүп берүү боюнча ыйгарым укуктарын чектеген, экинчиден жазык иштери боюнча адилетсиз сот актылары менен жарандардын укуктарын жана мыйзамдуу таламдарын соттук коргоого конституциялык укугун чектеген.

Башкача айтканда, кайтадан ачылган жагдайлар боюнча ишти кайра жандандыруу маселесин колдонуудагы укуктук жөнгө салуу кайтадан ачылган жагдайлардын бардык спектрин камтууга мүмкүндүк бербейт, натыйжада жазык иштери боюнча адилетсиз чечимдер менен жарандардын

бузулган укуктарын калыбына келтирүүнүн процессуалдык мүмкүнчүлүктөрүн чектейт.

Ошентип, сот ишти соттук отурумда изилденген кайтадан ачылган жагдайлардын негизинде алардын каралып жаткан ишке тиешелүүлүгү предмети боюнча чечүүдө өкүмдү, аныктаманы, токтомду жокко чыгаруу укугунан пайдаланып, өндүрүштү КЖПКнын 451-беренесинин 3-бөлүгүндө каралган бардык негиздер боюнча кайра жандандырууга укугу болушу керек.

Чечим андан ары кароо үчүн соттун 2023-жылдын 28-декабрындагы №03/1285 каты менен Министрлер Кабинетине жөнөтүлдү.

2.16. Конституциялык сот 2023-жылдын 15-ноябрындагы Чечиминде “Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө” конституциялык Мыйзамдын 60¹-беренесинин 3-бөлүгүнүн экинчи сүйлөмүнүн “Мында талапкер жеке каражаттарынан Борбордук шайлоо комиссиясынын атайын эсебине мыйзамдарда көрсөтүлгөн эсептик көрсөткүчтүн миң эселенген өлчөмүндө шайлоо күрөөсүн төгөт” деген ченемдик жобосун Конституцияга карама-каршы келбейт деп тааныды.

Талашылып жаткан ченемдик жобого ылайык шайлоого талапкерди каттоонун бирден-бир шарты болуп талапкер жеке каражаттарынан Борбордук шайлоо комиссиясынын атайын эсебине мыйзамдарда көрсөтүлгөн эсептик көрсөткүчтүн миң эселенген өлчөмүндө шайлоо күрөөсүн төгүү зарылдыгы болуп саналат.

Арыздануучунун пикиринде, талашылып жаткан ченемдик жобо мыйзам чыгаруу органынын депутаттыгына талапкерлерди каттоодо көрүү боюнча майыштуулугу бар адамды теңсиз абалга коет жана басмырлайт.

Мында бул Чечим менен Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетине Чечимдин жүйөлөштүрүүчү бөлүгүндө баяндалган укуктук позициянын негизинде колдонуудагы укуктук жөнгө салууга тийиштүү өзгөртүүлөрдү демилгелөө каралган.

Бул Чечимде сот тарабынан төмөнкүдөй укуктук позициялар билдирилген.

Социалдык коргоо укугун кепилдөө жөнүндө конституциялык жобо мамлекетти бул функцияны тийиштүү укуктук жөнгө салууну түзүү аркылуу аткарууга милдеттендирет. Мыйзам чыгаруучу социалдык жактан коргоого муктаж болгон жарандардын категорияларынын корголушун камсыз кылган мыйзамдарды кабыл алуу укугуна гана ээ болбостон, ошондой эле кабыл алууга жана бул мыйзамдарды ишке ашыруунун конкреттүү механизм аныктоого милдеттүү.

Социалдык колдоо деп, баарынан мурда, ар бир адамдын, өзгөчө ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелүү адамдардын субъективдүү укуктарын

толук ишке ашырууну камсыз кыла турган мыйзамдык чаралардын системасын камтыган социалдык-укуктук коргоо түшүнүлөт.

Социалдык коргоо теңсиздикке каршы күрөшүүнүн эң маанилүү инструменттеринин бири болуп саналат. Ушуга байланыштуу ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелүү жарандардын шайлоо укуктарын ишке ашыруу үчүн шарттарды камсыз кылуу боюнча мамлекеттин милдеттери өзгөчө мааниге ээ.

Мында бул адамдарга карата укуктук саясат алардын жеке туруксуздугун компенсациялоого мүмкүндүк берүүчү механизмдерди түзүүгө жана мамлекеттик колдоонун каражаттары аркылуу басмырлоонун бардык мүмкүн болгон формаларын токтотууга багытталышы керек.

Белгилей кетсек, азыркы этапта дүйнөдө демократиянын өнүгүшү барган сайын калктын көпчүлүк бөлүгүнүн саясий процесстерге тартылуу маселесине көңүл буруунун артылышы менен мүнөздөлөт, ошону менен азыркы коомдун түзүмү жана сегменттүүлүгү оң жагына өзгөрүп, контрмажоритаризм жана саясий инклюзия күч алууда. Башкача айтканда, дүйнө жүзүндө бүтүндөй коомго таасир этүүчү чечимдерди кабыл алуу процессине азчылыктардын, өзгөчө ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелүү жарандардын катышуусунун деңгээлин анык жогорулатууга, аларды өлкөнүн коомдук жана саясий жигердүү турмушуна кошууга умтулууда. Натыйжада коомдун өнүгүшүнүн сапаттуу жаңы деңгээлине өтүшү, коомдук мамилелердин гумандашуусу жана социалдык тилектештикти чындоо байкалууда.

Конституциянын жана эл аралык келишимдердин жоболору ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардын муктаждыктарын урматтоого жана аларды күчөтүлгөн укуктук коргоо менен камсыз кылууга милдеттендирет. Бул алардын субъективдүү укуктарын ишке ашырууда ден соолугунун абалы боюнча алардан артыкчылыктуу эмгекке жарамдуу мүмкүнчүлүктөрү бар жарандар менен тең салмактуулукка жетишүүсү үчүн аларга кошумча артыкчылыктарды берүүгө мүмкүнчүлүк берүүчү ченемдикпрактикалык мүнөздөгү атайын чараларды түзүүнү болжолдойт.

Укуктук ченемдерде адамдардын ар кандай категорияларынын юридикалык статусундагы өлчөмдөш айырмачылыктарын белгилөөнүн жол берилиши жана максатка ылайыктуулугу, атап айтканда, алардын айрымдары үчүн жеңилдиктерди же артыкчылыктарды бекитүү формалдуу теңдик принцибин колдонуу аркылуу коомдук турмуштун кайсы бир чөйрөсүндө же адамдардын кайсы бир категориясына карата адилеттүү абалга жетишүү мүмкүн болбой калганда, калктын белгилүү бир тобу үчүн артыкчылыктуу укуктарды же жеңилдиктерди берүү боюнча чараларды колдонуу максатында гана мүмкүн. Башкача айтканда, бул мамлекет тарабынан кайсы-бир белгилери боюнча адамдардын кыйла аярлуу категорияларына

жогорулатылган кепилдиктерди берүү аркылуу коомдо иш жүзүндө теңдикти орнотууга багытталган позитивдүү иш-аракеттерди жасоосун билдирет. Мындай адамдарга айрым артыкчылыктарды берүү боюнча бул чаралар адамдын экономикалык, социалдык, рухий жана башка муктаждыктарын канааттандырууда аларга коомдун башка социалдык топтору менен бирдей мүмкүнчүлүктөрдү түзүүгө мүмкүндүк берет.

Мыйзам чыгаруучу тарабынан шайлоо күрөө институтун киргизүү талапкерди каттоонун шарттарын жөнөкөйлөштүрүү, ошондой эле талапкерди же талапкерлердин тизмесин көрсөтүүнү колдоодо шайлоочулардын колдорун бурмалоонун кеңири жайылган терс практикага каршы аракеттенүү зарылчылыгы менен шартталган. Ошону менен бирге шайлоо процессине катышууга ниеттенген ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдар шайлоо күрөөсүн төлөө мүмкүнчүлүгү боюнча толук кандуу эмгекке жарамдуу жарандар менен табигый себептерден улам тең келе албастыгын эстен чыгарбоо керек.

Конституциялык сот “Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө” конституциялык Мыйзамы шайлоо күрөөсүн төлөө маселеси боюнча мажоритардык шайлоо системасы боюнча демократиялык шайлоого ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардын катышуусунун өзгөчө жөнгө салуу тартибин караштырбагандыгын белгилейт, демек, алар шайлоого катышуу укугун жалпы негиздерде жүзөгө ашырышат.

Бул талашылып жаткан ченемдин ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдарга карата колдонулушу терең конституциялык-укуктук түшүнүүдө теңдештик принцибине туура келбейт деп тыянак чыгарууга негиз берет, анткени ар кандай социалдык топтордун абалынын тең салмактуулугун орнотуу боюнча компенсатордук механизмдерди камтыбайт.

Парламент коомду анын бүткүл көп түрдүүлүгүн көрсөтүүгө тийиш, андыктан мыйзам чыгаруучу аны түзүү жана ага мүмкүн болушунча көбүрөөк социалдык топтордун, өзгөчө ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардын катышуусуна шарт түзүү маселелерине өзгөчө көңүл буруусу талап кылынат. Ушундай жол менен гана шайлоонун айкындуулугунун, атаандаштыктын жана мыйзамдуулугунун тиешелүү деңгээлин кармап турууга болот.

Мында электораттын жетиштүү колдоосундагы талапкерлер шайлоого катышуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болушу керек, анткени бийликти мыйзамдаштыруунун негизги механизми болуп шайлоочулардын талапкерге ишеним деңгээлин аныктоо экендиги ачыктан айкын.

Каралып жаткан контекстте, өзгөчө ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүүлүгүнөн социалдык жактан аярлуу абалдагы, бирок калктын

колдоосуна ээ болгон адамдарга талапкер катары аны каттоонун альтернативдүү варианттарын колдонуу мүмкүнчүлүгү кепилдениши керек.

Бирок, шайлоо процессиндеги бирдей мамиле айрымдардын ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү сыяктуу жагдайларды эске албастан, баарына бирдей талаптарды орнотууну билдирбейт. Тескерисинче, Конституциянын духу калктын социалдык жактан аярлуу топторунун, өзгөчө ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү болгондугунан улам, бирок калктын тиешелүү колдоосуна ээ болгондор арылгыс тоскоолдуктарсыз, эмгекке жарамдуу көпчүлүк менен тең шайлоого талапкер катары катталууга жана мамлекеттик бийликтин жогорку органдарына шайланууга мүмкүн болгудай укуктук механизмди киргизүүнү талап кылат.

Ушуга байланыштуу мыйзам чыгаруучу көрсөтүлгөн категориядагы адамдардын статусун эске алуу менен алар үчүн өзгөчө укуктук режимди киргизүү мүмкүнчүлүгүн карап чыгуусу керек.

Чечим андан ары кароо үчүн соттун 2024-жылдын 9-январындагы №03/11 каты менен Министрлер Кабинетине жөнөтүлдү.

2.17. Конституциялык сот 2023-жылдын 22-ноябрындагы Чечиминде Кыргыз Республикасынын Эмгек кодексинин 218 жана 303-статьяларын, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2000-жылдын 24 мартындагы №158 “Аялдардын эмгегин колдонууга тыюу салынган эмгек шарттары зыяндуу жана (же) коркунучтуу өндүрүштөрдүн, жумуштардын, кесиптердин жана кызматтардын тизмелери жөнүндө” токтомун Конституцияга карама-каршы келбейт деп тааныды.

Ошол эле учурда бул Чечим менен Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2000-жылдын 24-мартындагы №158 токтому менен бекитилген Аялдардын эмгегин колдонууга тыюу салынган эмгек шарттары зыяндуу жана (же) коркунучтуу өндүрүштөрдүн, жумуштардын, кесиптердин жана кызматтардын тизмелериндеги өндүрүштөрдүн, жумуштардын, кесиптердин жана кызматтардын түрлөрүнүн болушунун негиздүүлүгүн системалуу негизде камсыздоо каралган.

Бул Чечимде сот тарабынан төмөнкүдөй укуктук позициялар билдирилген.

Конституция коопсуздук жана гигиеналык талаптар менен кошо эмгекти жана ден соолукту коргоо, эмгек эркиндигине болгон укугун кепилдейт. Мамлекетке эмгек мамилелерин укуктук жөнгө салуусун аныктоо, анын ичинде аялдын физиологиялык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен жарандардын ден соолугун сактоо жана чындоо боюнча милдеттер жүктөлөт.

Эмгек кодексинин 218 жана 303-статьяларында, Өкмөттүн “Аялдардын эмгегин колдонууга тыюу салынган эмгек шарттары зыяндуу жана (же)

коркунучтуу өндүрүштөрдүн, жумуштардын, кесиптердин жана кызматтардын тизмелери жөнүндө” токтомунда аялдардын эмгегин чектөөлөрдү белгилөө аялдардын репродуктивдүү саламаттыгын сактоонун зарылдыгы менен шартталат жана анын коомдук бакубаттуулуктун негизги элементи катары маанилүүлүгү белгиленет.

Ошону менен бирге, турмуштук керектөөлөрүн камсыз кылуучу эмгекке болгон укук жана эмгекке бирдей жеткиликтүүлүк дүйнөлүк социалдык-экономикалык саясаттын чордону болууда. Экономикалык, социалдык жана маданий укуктар жөнүндө эл аралык пакт жана Аялдарга карата дискриминациянын бардык түрлөрүн жок кылуу жөнүндө конвенция сыяктуу эл аралык актылар эркектер менен аялдар үчүн басмырлоосуз бирдей укуктарды жана мүмкүнчүлүктөрдү колдойт.

Ошонун негизинде мыйзам чыгаруучу “Эркектер менен аялдар үчүн бирдей укуктар менен бирдей мүмкүнчүлүктөрдүн мамлекеттик кепилдиктери жөнүндө” Мыйзамда жыныстык белгилери боюнча басмырлоо түшүнүгүн аныктаган гендердик басмырлоонун критерийлерин жана ага кирбеген башка жоболорду белгилеген.

Укуктук теңчилик принцибин ишке ашыруу аялдын тукум улантуудагы жалпы таанылган социалдык ролун эске албастан жүргүзүлүшү мүмкүн эмес, бул мамлекетти аялдар үчүн, анын ичинде эмгек мамилелери чөйрөсүндө энеликти коргоого багытталган кошумча кепилдиктерди белгилөөгө милдеттендирет, тиешелүү түрдө аялдардын эмгегин колдонууга тыюу салуу боюнча талашылып жаткан ченемдер ушул жоболордун логикалык жана негиздүү ишке ашырылышын билдирет.

Ошентип эл аралык милдеттенмелерге ылайык ар кандай социалдык топтор үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылууга багытталган атайын чараларды колдонууга конституциялык жол берилээрин жана ошол эле учурда басмырлоо болуп саналбагандыгын эске алып, Конституциялык сот талашып жаткан ченемдер Конституцияга карама-каршы келбейт деген тыянакка келди.

Ошону менен бирге, Аялдардын эмгегин пайдалануу чектелген өндүрүштөрдүн, эмгек шарттары зыяндуу жана (же) кооптуу болгон өндүрүштөрдүн, жумуштардын жана кызмат орундарынын тизмеси 2000-жылы бекитилгендигин жана кандайдыр бир олуттуу өзгөртүүлөргө дуушар болбогонун эске алуу менен, аткаруу бийлигинин жогорку органы жарандардын жашоосунун бул маанилүү чөйрөсүнө жетиштүү көңүл бурбай жатат деп айтууга болот, бул технологиянын жана техниканын өнүгүүсүнөн улам эмгек шарттарындагы болуп жаткан өзгөрүүлөргө системалуу мониторинг жүргүзүүнү жана эсепке алууну талап кылат. Кээ бир зыяндуу өндүрүш факторлору жок кылынышы мүмкүн, же алардын таасири кайсы бир деңгээлде ылдыйлап, эмгек шарттары азыр аялдардын репродуктивдүү

ден соолугу үчүн коопсуз болуп калышы мүмкүн. Бул техниканын жана илимдин жетишкендиктери аялдардын эмгектенүүсү үчүн коопсуз шарттарды камсыз кылууга мүмкүндүк берген өндүрүштөрдү, жумуштарды жана кызматтарды Тизмеден алып салуу жолу менен анын негиздүүлүгүн жана туруктуу жаңыртып туруу керектигин шарттайт.

Чечим андан ары кароо үчүн соттун 2024-жылдын 9-январындагы №03/12 каты менен Министрлер Кабинетине жөнөтүлдү.

2.18. Конституциялык сот 2023-жылдын 29-ноябрындагы Чечиминде “Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутатынын статусу жөнүндө” Мыйзамдын 28-беренесинин 2-бөлүгүнүн “же ишти карап жаткан сот” деген сөздөр менен баяндалган ченемдик жобосун Конституцияга карама-каршы келет деп тааныды.

Талашылып жаткан ченем Жогорку Кеңештин депутатын кылмыш-жаза жоопкерчиликке тартууга макулдук алуу үчүн Башкы прокурор же ишти карап жаткан сот Жогорку Кеңешке тийиштүү сунуштама киргизүүнү караштырган.

Бул Чечимде сот тарабынан төмөнкүдөй укуктук позициялар билдирилген.

Конституция Жогорку Кеңештин депутатынын кол тийбестигин белгилейт, анын элементтеринин бири болуп аны жазык жоопкерчилигине тартуунун өзгөчө тартиби саналат. Депутаттын укуктук иммунитетти ага өз функцияларын тоскоолдуксуз аткаруу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылуучу, парламентарийди негизсиз куугунтуктоодон коргоо менен парламенттин табияты менен шартталган анын ыйгарым укуктарын жүзөгө ашыруусунун атайын кепилдиктеринен турат.

Бирок депутаттын кол тийбестиги анын абсолюттук жазасыздыгын билдирбейт, аны жазык жоопкерчилигине тартуунун өзгөчө тартибин гана белгилейт. Тактап айтканда “Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутатынын статусу жөнүндө” Мыйзамда жана КЖПКда депутатты жазык жоопкерчилигине тартууга макулдук берүү сунуштамасын Жогорку Кеңешке Башкы прокурор гана киргизе тургандыгы каралган.

Конституция прокуратура органдарын мыйзамдардын жана башка ченемдик укуктук актылардын так жана бирдей аткарылышын көзөмөлдөөчү, кылмыш куугунтуктоосун жүзөгө ашыруучу, соттук териштирүүгө катышуучу, соттук чечимдердин аткарылышын көзөмөлдөө жүргүзүүчү атайын статусу бар мамлекеттик бийлик органдарына таандык кылгандыктан (105-берене), ага жогорку кызмат адамдарын жазыктык куугунтуктоо, анын ичинде депутатты жазык жоопкерчилигине тартууга Жогорку Кеңештен макулдук алуу функциясы жүктөлгөн.

Конституция, Кыргыз Республикасында сот адилеттигин сот гана жүзөгө ашыраарын белгилеп, бийликтин өз алдынча бутагы катары сот

бийлигин аныктайт жана ага негизги мамлекеттик функциялардын бирин жүктөйт (94-берене).

Сот адилеттигин ишке ашыруу өзгөчө укуктук тартипте өтөт, мында сотко иштерди кароодо жана чечүүдө мамлекеттик иш-аракеттин башка бир формаларында болбогон артыкчылыктар берилет. Бул тартип өзүнө ар бир иштин мыйзамдуу жана адилеттүү чечилүүсүнүн кебелбес кепилдиктерин камтыйт.

Сот адилеттигине мүнөздүү принциптер – көз карандысыздык, объективдүүлүк жана калыстык, сот адилеттигин атаандаштыктын жана тараптардын тең укуктуулугунун негизинде ишке ашыруу жыйынтыгында соттун мыйзамда белгиленген жол-жоболор аркылуу ишке ашырылуучу ишмердигинин маңызын жана мазмунун түзүп, сотко көз карандысыз жана калыс арбитрдин ролун гана ыйгарат.

Сотко мындай милдетти жүктөө сот адилеттигин жүргүзүүнүн жогоруда аталган принциптерине туура келбейт, аларды сактамайынча сот актыларынын адилеттүүлүгүн жана мыйзамдуулугун камсыз кылуу мүмкүн эмес жана соттун түпкү конституциялык максаты менен айкалышпайт.

Талашылып жаткан ченемдин жоболору иштин жагдайларына объективдүү укуктук баа берүүгө тоскоол гана болбостон, ошондой эле Жогорку Кеңешке сунуштама киргизүүдө айыптоочу бир беткейдикти карманууга мажбурлоо менен ар бир адамдын көз карандысыз сот тарабынан анын укуктарын жана эркиндиктерин соттук коргоону камсыз кылуу, тараптардын тең укуктуулугунун жана атаандаштыгынын негизинде сот өндүрүшүн жүзөгө ашыруу боюнча конституциялык кепилдиктерге түздөн-түз карама-каршы келет (Конституциянын 61-беренесинин 1-бөлүгү, 95-беренесинин 1-бөлүгү, 100-беренесинин 3-бөлүгү).

Чечим андан ары кароо үчүн соттун 2024-жылдын 9-январындагы №03/13 каты менен Министрлер Кабинетине жөнөтүлдү.

2.19. Конституциялык сот 2023-жылдын 27-декабрындагы Чечиминде

– ЖПКнын 373-беренесинин 1-бөлүгүнүн “иштин маңызы боюнча чыгарылган” деген сөздөр менен баяндалган, ошондой эле 375-беренесинин 1-бөлүгүнүн “иштин маңызы боюнча” деген сөздөр менен баяндалган ченемдик жоболору Конституцияга карама-каршы келет деп тааныды;

– Кыргыз Республикасынын Административдик-процесстик кодексинин 267-беренесинин 2-бөлүгү Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасынын 2021-жылдын 17-мартындагы Чечиминде билдирилген укуктук позицияларга шайкеш келбеген өлчөмдө Конституцияга карама-каршы келет деп тааныды.

ЖПКнын талашылып жаткан ченемдик жоболоруна ылайык жаңыдан ачылган жагдайлар болуп мыйзамдуу күчүнө кирген, иштин маңызы боюнча

чыгарылган талаштуу сот актысы кабыл алынган учурда бар болгон, арыз ээсине белгисиз болгон же белгилүү болушу мүмкүн эмес болгон жагдайлар саналат. Арыз ээлеринин пикиринде, талашылып жаткан ченемдик жоболор иштин маңызы эмес боюнча чыгарылган соттук актыларды жаңыдан ачылган жагдайлар же жаңы жагдайлар боюнча арыздарды берүүгө тыюу салат. Мындай жагдай, арыздануучулардын пикири боюнча негизсиз жана адилетсиз, бул өз кезегинде соттор тарабынан сот адилеттигин ишке ашыруунун объективдүүлүгүнө күмөн жаратат.

АПКнын 267-беренесинин 2-бөлүгүнүн талашылып жаткан ченемине ылайык болгон жаңы жагдайлар жана жаңыдан ачылган жагдайлар боюнча соттун чечими, доону кабыл алуудан баш тартуу жөнүндө аныктамасы, иш боюнча өндүрүштү токтотуу жөнүндө аныктама, доону кароосуз калтыруу жөнүндө аныктама гана кайра каралышы мүмкүн. Арыздануучу көрсөтүлгөн соттук актылардын тизмеси Конституциянын 23-беренесинин 4-бөлүгүндө каралгандан башка максаттарда жана андан ашкан деңгээлде адамдын укуктарына жана эркиндиктерине мыйзам менен чектөө коюлушу мүмкүн эмес экендигин караган талаптарына карабастан кабыл алынган деп эсептейт.

Мында соттун Чечиминде Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети колдонуудагы укуктук жөнгө салууга Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасынын 2021-жылдын 17-мартындагы Чечиминен жана ушул Чечимден келип чыгуучу тиешелүү өзгөртүүлөрдү киргизүү каралат; укуктук жөнгө салуу Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасынын 2021-жылдын 17-мартындагы Чечимине жана ушул Чечимге ылайык келтирилгенге чейин Конституция, Жогорку соттун Конституциялык палатасынын 2021-жылдын 17-мартындагы Чечими жана Конституциялык соттун ушул Чечими түздөн-түз колдонулат.

Бул Чечимде сот тарабынан төмөнкүдөй укуктук позициялар билдирилген.

Жаңыдан ачылган же жаңы жагдайлардын болушу иш үчүн принципалдуу мааниге ээ, анткени ал сот актысынын мыйзамдуулугуна күмөн жаратат. Көрсөтүлгөн жагдайлар ачылган учурда сот соттук акты кабыл алат, аны менен ал мурда кабыл алынган жыйынтыктоочу сот актысын жокко чыгарат жана иш боюнча өндүрүштү кайра жандандырат. Мындай өндүрүштүн натыйжасында сот иштин бардык жагдайларын кайра кароо аркылуу өзгөргөн жагдайды эске алуу менен мурунку сот актысын жарымжартылай же толугу менен жокко чыгаруу чечимин кабыл ала алат жана ошону менен иштин катышуучулары үчүн укуктук кесепеттер түп тамырынан өзгөрүшү мүмкүн. Мурунку сот актысын жокко чыгаруу менен иш боюнча өндүрүштү кайра жандандыруу фактысынын өзү ишке катышкан бардык тараптар үчүн фундаменталдуу мааниге ээ, ушуга байланыштуу бул

тууралуу соттук акт кайра кароо ишти маңызы боюнча кароодон жана жыйынтыктоочу актыны чыгаруудан кийинки стадияга которулушу мүмкүн болгон актыларга таандык кылынышы мүмкүн эмес.

Чечимде АПКга киргизилген өзгөртүүлөр өзүнүн мазмуну боюнча 2021-жылдын 17-марттагы Чечимде баяндалган бардык укуктук позицияларды толук көлөмдө камтыбаганы белгиленди. Тактап айтканда, талашылып жаткан ченем жаңыдан ачылган жана жаңы жагдайлардын негизинде боюнча адамдын субъективдүү укуктары жана юридикалык милдеттери токтотула турган бөгөт коюу мүнөзүндөгү аралык сот актыларын кайра кароо мүмкүнчүлүгүн белгилейт. Ошол эле учурда бул тизме сот өндүрүшүнүн жаңы өнүгүшүнө түздөн-түз таасир этүүчү доонун эскирүү мөөнөтүн калыбына келтирүү, ошондой эле соттун чечимин жокко чыгаруу жана жаңыдан ачылган жагдайларга байланыштуу өндүрүштү кайра жандандыруу жөнүндө актыларды камтыбайт.

Чечим андан ары кароо үчүн соттун 2024-жылдын 6-февралындагы №3/84 каты менен Министрлер Кабинетине жөнөтүлдү.

3. Конституциялык соттун чечимдеринин аткарылышына сереп

Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 2021-жылдын 28-октябрындагы №233 токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин Регламентинин 81-пунктун аткаруу менен байланыштуу Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлиги тарабынан 2024-жылдын 12-июлунда №05-3/6865 берилген маалыматтарды жана колдонуудагы мыйзамдарды талдоо көрсөткөндөй ченем жаратуучу органдар тарабынан Конституциялык соттун мыйзамдарга өзгөртүүлөрдү киргизүү зарылдыгын караган 15 чечими боюнча төмөнкүдөй иштер жүргүзүлгөн.

1. ЖПКнын 216-беренесинин 7-пунктунун конституциялуулугун текшерүү жөнүндө иш боюнча **2023-жылдын 18-январындагы Чечими аткарылды.**

Мында 2023-жылдын 11-апрелиндеги №85 “Кыргыз Республикасынын айрым мыйзам актыларына өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө (Кыргыз Республикасынын Администрациялык-процесстик кодексине, Кыргыз Республикасынын Жарандык процесстик кодексине)” Мыйзамынын кабыл алынышы соттун Чечимин жарым-жартылай аткарууга өбөлгө түздү.

Кийинчерээк “Кыргыз Республикасынын Жарандык процесстик кодексине өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу” 2023-жылдын 25-июлундагы №28-6241 тиешелүү Мыйзам Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети тарабынан демилгеленген жана 2023-жылдын 27-декабрында Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши тарабынан кабыл алынган.

Кыргыз Республикасынын Президенти 2024-жылдын 15-февралында бул №45 Мыйзамга кол койгон.

2. КЖКнын 71-беренесинин 2-бөлүгүнүн конституциялуулугун текшерүү жөнүндө иш боюнча **2023-жылдын 25-январындагы Чечими** аткарылды.

Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинин катына ылайык, Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттары Д. Бекешев, К. Ханджеза, В. Раимбачаева, М. Маматалиев, Ж. Акаев, Э. Сурабалдиева, С. Атамбаев жана Д. Толонов тарабынан Конституциялык соттун Чечиминин укуктук позицияларын камтыган 2022-жылдын 12-декабрындагы №6-24663/22 “Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексине өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө” Мыйзамдын долбоору демилгеленген.

Мыйзам Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши тарабынан 2023-жылдын 7-июнунда кабыл алынган жана Кыргыз Республикасынын Президенти тарабынан 2023-жылдын 14-июлунда №135 кол коюлган.

3. КЖПКнын 403-беренесинин 4-бөлүгүнүн конституциялуулугун текшерүү жөнүндө иш боюнча **2023-жылдын 1-мартындагы Чечими** аткарылды.

Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлиги “Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексине өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө” Мыйзамдын долбоорун иштеп чыкты. Мыйзам долбоору 2023-жылдын 15-сентябрындагы №05-1/9607 каты менен Кыргыз Республикасынын Президентинин Администрациясынын кароосуна киргизилген жана андан ары 2023-жылдын 20-сентябрындагы №28-8843 каты менен Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин кароосуна жөнөтүлгөн.

Мыйзам Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши тарабынан 2023-жылдын 28-февралында кабыл алынган жана Кыргыз Республикасынын Президенти тарабынан 2024-жылдын 3-апрелинде №75 кол коюлган.

4. КЖКнын 80-беренесинин 5-бөлүгүнүн, 95-беренесинин жана 2021-жылдын 28-октябрындагы №126 “Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексин, Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексин, Кыргыз Республикасынын Укук бузуулар жөнүндө кодексин колдонууга киргизүү жана Кыргыз Республикасынын айрым мыйзам актыларына өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө” Мыйзамдын 5-беренесинин 2-пунктунун конституциялуулугун текшерүү жөнүндө **2023-жылдын 29-мартындагы Чечими** аткарылды.

Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлиги тарабынан “Кыргыз Республикасынын айрым мыйзам актыларына өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу (Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексине, “Кыргыз Республикасынын Жазык кодексин, Кыргыз Республикасынын Жоруктар

жөнүндө кодексин, Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексин, Кыргыз Республикасынын Жазык-аткаруу кодексин, “Мунапыс берүү негиздери жана аны колдонуу тартиби жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамын колдонууга киргизүү тууралуу” Мыйзамына) Мыйзам долбоору иштелип чыкты.

Мыйзам долбоору министрлик тарабынан Кыргыз Республикасынын Президентинин Администрациясына 2023-жылдын 15-сентябрындагы №05-1/9540 каты менен кароого киргизилди.

Кыргыз Республикасынын Президентинин Администрациясынын түзүмдүк бөлүмдөрүнөн келип түшкөн сын-пикирлерге байланыштуу мыйзам долбоору белгиленген тартипте кайра иштеп чыгуу жана макулдашуу үчүн жөнөтүлдү.

2023-жылдын 29-декабрындагы №05-1/13812 каты менен Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин, андан кийин 2024-жылдын 20-февралындагы №6-1794/24 каты менен Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңештин кароосуна киргизилген.

Мыйзам Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши тарабынан 2024-жылдын 26-июнунда кабыл алынган жана 2024-жылдын 9-июлунан тартып Кыргыз Республикасынын Президентинин кол коюусунда турат.

5. “Жергиликтүү мамлекеттик администрация жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жөнүндө” Мыйзамдын 9-беренесинин 2-бөлүгүнүн 3-пунктунун, 46-беренесинин 3-бөлүгүнүн 3-пунктунун, 52-беренесинин 3-бөлүгүнүн 3-пунктунун конституциялуулугун текшерүү жөнүндө иш боюнча **2023-жылдын 26-апрелиндеги Чечими** аткарылды.

Министрлер Кабинетине караштуу Мамлекеттик кызмат жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу иштери боюнча мамлекеттик агенттик тарабынан “Кыргыз Республикасынын айрым мыйзам актыларына өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө” (“Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети жөнүндө”, “Жергиликтүү мамлекеттик администрация жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары”, “Мамлекеттик жарандык кызмат жана муниципалдык кызмат жөнүндө”, “Аскердик наамдарды, класстык чендерди, атайын класстык чендерди жана атайын наамдарды белгилөө жөнүндө”) мыйзам долбоору иштелип чыккан.

Мыйзам долбоору Кыргыз Республикасынын Президентинин Администрациясына (2023-жылдын 14-сентябрындагы №01-4/628 чыккан) киргизилген жана андан ары Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин кароосуна 2023-жылдын 16-ноябрында №19-9666 (КР Жогорку Кеңешинде 2023-жылдын 17-ноябрында №6-14457/23 катталган) жөнөтүлгөн.

Бул мыйзам Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши тарабынан 2024-жылдын 27-июнунда кабыл алынган жана 2024-жылдын 10-июлунан тартып Кыргыз Республикасынын Президентинин кол коюусунда турат.

6. “Аскер кызматчыларынын жана окуу менен атайын жыйындарга чакырылган аскерге милдеттүүлөрдүн жана аларга теңештирилген адамдардын өмүрүн жана саламаттыгын милдеттүү мамлекеттик камсыздандыруу жөнүндө” Мыйзамдын 9-беренесинин 1-бөлүгүнүн экинчи абзацынын конституциялуулугун текшерүү жөнүндө иш боюнча **2023-жылдын 3-майындагы Чечими** Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинде аткарылууда.

Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлиги “Кыргыз Республикасынын айрым мыйзам актыларына өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу (Кыргыз Республикасынын Жарандык процесстик кодексине, “Аскер кызматчыларынын жана окуу менен атайын жыйындарга чакырылган аскерге милдеттүүлөрдүн жана аларга теңештирилген адамдардын өмүрүн жана саламаттыгын милдеттүү мамлекеттик камсыздандыруу жөнүндө” Мыйзамга)” Мыйзамдын долбоорун иштеп чыкты.

Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинин маалыматына ылайык, сын-пикирлерди эске алуу менен мыйзам долбоору мамлекеттик органдар менен кайра макулдашууга жөнөтүлдү жана Кыргыз Республикасынын Президентинин Администрациясына кайрадан киргизилди (2024-жылдын 26-июнундагы №05-1/6447 каты). Жооптуу орган – Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлиги.

7. “Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Регламенти жөнүндө” Мыйзамдын 138-беренесинин 1-бөлүгүнүн конституциялуулугун текшерүү жөнүндө иш боюнча **2023-жылдын 23-майындагы Чечими** Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинде аткарылууда.

Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттары М.А. Маматалиев жана М.К. Алиевдин демилгеси менен “Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши жөнүндө” конституциялык Мыйзамдын жана “Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Регламенти жөнүндө” Мыйзамдын долбоорлору иштелип чыкты, алардын жоболору кабыл алынган учурда колдонуудагы “Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутатынын статусу жөнүндө” жана “Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Регламенти жөнүндө” мыйзамдары күчүн жоготууга киргизүүнү сунушталат. Жооптуу орган – Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши.

8. “Коммерциялык эмес уюмдар жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 17-беренесинин 2, 3-бөлүктөрүнүн конституциялуулугун текшерүү жөнүндө иш боюнча **2023-жылдын 7-июнундагы Чечими** Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинде аткарылууда.

Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлиги “Кыргыз Республикасынын мыйзам актыларына айрым коммерциялык эмес уюмдардын отчеттуулук маселелери боюнча өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын долбоорун иштеп чыкты.

Бул Мыйзамдын долбоору Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети тарабынан (2024-жылдын 5-мартындагы №6-23884/24 каты менен) Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин кароосуна киргизилген. Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин 2024-жылдын 6-июнундагы №2148-VII токтому менен четке кагылды. Жооптуу орган – Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлиги.

9. КЖПКнын 35-беренесинин 1-бөлүгүнүн 11-пунктунун, 260-беренесинин 1-бөлүгүнүн конституциялуулугун текшерүү жөнүндө иш боюнча **2023-жылдын 14-июнундагы Чечими** аткарылды.

Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлиги “Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексине өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын долбоорун иштеп чыкты. Мыйзам долбоору 2023-жылдын 15-сентябрындагы №05-1/9618 каты менен Кыргыз Республикасынын Президентинин Администрациясына жөнөтүлүп, андан кийин Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 2023-жылдын 13-октябрындагы №28-8560 каты менен Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин кароосуна жөнөтүлгөн.

Мыйзам Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши тарабынан 2024-жылдын 22-февралында кабыл алынган жана Кыргыз Республикасынын Президенти тарабынан 2024-жылдын 2-апрелинде №73 кол коюлган.

10. ЖПКнын 222-беренесинин 6-пунктунун конституциялуулугун текшерүү жөнүндө иш боюнча **2023-жылдын 27-сентябрындагы Чечим** аткарылды.

Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлиги тиешелүү Мыйзам долбоорун даярдап, Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин кароосуна жөнөткөн (2024-жылдын 11-январындагы чыг.№05-1/162) жана андан соң Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешине киргизилген.

Мыйзам 2024-жылдын 27-июнунда Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши тарабынан кабыл алынган жана 2024-жылдын 10-июлунан тартып Кыргыз Республикасынын Президентинин кол коюусунда турат.

11. КЖПКнын 455-беренесинин 1-бөлүгүнүн конституциялуулугун текшерүү жөнүндө **2023-жылдын 25-октябрындагы Чечим** аткарылууда.

Соттун Чечими Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 2024-жылдын 11-январындагы №74394 тапшырмасы менен Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигине жөнөтүлгөн.

Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлиги тарабынан “Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексине өзгөртүү киргизүү жөнүндө” Мыйзам долбоору иштелип чыгып, алгач Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин, андан соң Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин кароосуна киргизилген.

Мыйзам 2024-жылдын 20-июнунда Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши тарабынан биринчи окууда кабыл алынган. Жооптуу орган – Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлиги.

12. “Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамынын 601-беренесинин 3-бөлүгүнүн экинчи сүйлөмүнүн “Мында талапкер жеке каражаттарынан Борбордук шайлоо комиссиясынын атайын эсебине мыйзамдарда көрсөтүлгөн эсептик көрсөткүчтүн миң эселенген өлчөмүндө шайлоо күрөөсүн төгөт” деген ченемдик жобосунун конституциялуулугун текшерүү жөнүндө **2023-жылдын 15-ноябрындагы Чечим** Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинде аткарылууда.

Министрлер Кабинети бул маселе боюнча Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясы менен биргеликте иш алып барууда.

13. Кыргыз Республикасынын Эмгек кодексинин 218 жана 303-статьяларын, Өкмөттүн “Аялдардын эмгегин колдонууга тыюу салынган эмгек шарттары зыяндуу жана (же) коркунучтуу өндүрүштөрдүн, жумуштардын, кесиптердин жана кызматтардын тизмелери жөнүндө” токтомунун конституциялуулугун текшерүү жөнүндө **2023-жылдын 22-ноябрындагы Чечим** Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинде аткарылууда. Жооптуу орган – Кыргыз Республикасынын Эмгек, социалдык коргоо жана жаштар министрлиги. Алар тарабынан Кыргыз Республикасынын Эмгек кодексинин долбоору иштелип чыгып, Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин кароосуна жөнөтүлгөн жана ал 2024-жылдын 7-майында №6-4259/24 саны менен Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешине киргизген.

Мыйзам долбоору Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин комитеттеринде каралууда.

14. “Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутатынын статусу жөнүндө” Мыйзамдын 28-беренесинин 2-бөлүгүнүн “же ишти карап жаткан сот” деген сөздөр менен баяндалган ченемдик жобосунун конституциялуулугун текшерүү жөнүндө **2023-жылдын 29-ноябрындагы Чечим аткарылды.**

Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлиги тарабынан “Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутатынын статусу жөнүндө” Мыйзамга өзгөртүүнү киргизүү жөнүндө Мыйзам долбоору иштелип чыгып, Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин, андан соң Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин кароосуна жөнөтүлгөн.

Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин Төрагасы тарабынан демилгеленген (чыг. №28-3064 2024-жылдын 11-апрелинде)

“Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутатынын статусу жөнүндө” Мыйзамга өзгөртүүнү киргизүү жөнүндө Мыйзам долбоору 2024-жылдын 12-июнунда №2160-VII саны менен Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши тарабынан кабыл алынган жана 2024-жылдын 27-июнунда №6-1174и/24 менен Кыргыз Республикасынын Президентинин кол коюусуна жөнөтүлгөн.

15. ЖПКнын 373-беренесинин 1-бөлүгүнүн “иштин маңызы боюнча чыгарылган” деген сөздөр менен баяндалган, ошондой эле 375-беренесинин 1-бөлүгүнүн “иштин маңызы боюнча” деген сөздөр менен баяндалган ченемдик жоболорунун, ошондой эле АПКтын 267-беренесинин 2-бөлүгүнүн конституциялуулугун текшерүү жөнүндө **2023-жылдын 27-декабрындагы Чечим** Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинде аткарылууда.

Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлиги тарабынан “Кыргыз Республикасынын айрым мыйзам актыларына (Жарандык процесстик кодексине жана Административдик-процесстик кодекске) өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө” Мыйзам долбоору иштелип чыккан. Мамлекеттик органдардын сын-пикирлерин эске алуу менен мыйзам долбоору кайтадан макулдашылып, андан соң Кыргыз Республикасынын Президентинин Администрациясына жөнөтүлгөн (чыг. №05-1/630 2024-жылдын 21-июнунда). Жооптуу орган – Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлиги.

Ошону менен бирге Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши жана Министрлер Кабинети конституциялык контролдоо органынын төмөнкү чечимдери толугу менен аткарыла электигине же жарым-жартылай эле аткарылгандыгына көңүлүн буруусу керек.

1) Кыргыз Республикасынын Эмгек кодексинин 427-статьясынын конституциялуулугун текшерүү жөнүндө иш боюнча 2013-жылдын 26-ноябрындагы Конституциялык соттун чечими. Бул чечим Эмгек кодексинин 427-статьясына өзгөртүүлөрдү киргизүү аркылуу жарым-жартылай аткарылган, бирок жарандардын саясий мамлекеттик кызматта өтүүсүнө байланыштуу укуктук жөнгө салууларга өзгөртүүлөр киргизилген эмес.

2) 2014-жылдын 24-январындагы Конституциялык соттун чечими 1999-жылдагы КЖПКга 2015-жылдын августунда өзгөртүүлөрдү киргизүү аркылуу аткарылган. Бирок, 2021-жылы жаңы КЖПКны кабыл алууда мурда талашылган берененин мазмуну Конституциялык соттун укуктук позицияларын жана КЖПКнын 2015-жылдагы өзгөртүүлөрдү эске албай түзүлгөн.

3) “Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө” конституциялык Мыйзамдын 22-беренесинин 11-бөлүгүнүн ченемдик

жобосунун конституциялуулугун текшерүү жөнүндө иш боюнча 2015-жылдын 27-ноябрындагы чечим. Тиешелүү мыйзам долбоору Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети тарабынан 2023-жылдын 2-майында кайтарылып алынган.

4) “Уюшкан кылмыштуулукка каршы аракет жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 15-беренесинин 5-бөлүгүнүн, 21-беренесинин 3, 5, 7-бөлүктөрүнүн, 22-беренесинин 1-бөлүгүнүн 1-5 пункттарынын конституциялуулугун текшерүү жөнүндө иш боюнча 2016-жылдын 2-ноябрындагы чечим. Тиешелүү мыйзам долбоору Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети тарабынан 2022-жылдын 14-ноябрында кайтарылып алынган.

5) Кыргыз Республикасынын Салык кодексинин 87-беренесинин 1 жана 2-бөлүктөрүнүн конституциялуулугун текшерүү жөнүндө иш боюнча 2022-жылдын 29-июнундагы чечим. Тиешелүү мыйзам долбоору Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши тарабынан 2023-жылдын 15-ноябрында биринчи окууда четке кагылган.

6) Кыргыз Республикасынын Административдик-процесстик кодексинин 268-беренесинин 1-бөлүгүнүн “иштин маңызы боюнча чыгарылган” деген сөздөр менен баяндалган ченемдик жобосунун конституциялуулугун текшерүү жөнүндө иш боюнча 2021-жылдын 17-мартындагы чечим. АПКтын 267-беренесинин конституциялуулугун карап жатып, Конституциялык сот 2023-жылдын 27-декабрындагы чечиминде 2022-жылдын 12-июлундагы “Кыргыз Республикасынын Административдик-процесстик кодексине өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө” №64 Мыйзамында конституциялык контролдоо органынын 2021-жылдын 17-мартындагы Чечиминин укуктук позициялары эске алынбагандыктан колдонуудагы редакцияны кайрадан кошумча карап чыгуу зарылдыгын белгилеген.

Каралган иштерди, жарандардын, юридикалык жактардын жана башка кайрылуу субъекттердин кайрылууларын системдүү талдоонун негизинде Конституциялык сот төмөнкүдөй тыянактарга жана сунуштарга келди.

Ченемдик укуктук актылардын конституциялуулугун текшерүү функциясын ишке ашыруу менен Конституциялык сот 2023-жылы 20 чечим кабыл алды, анын ичинен бирөө колдонуудагы конституциялык сот өндүрүшүнүн алкагында кайра каралды.

Кабыл алынган 20 чечимдин ичинен 15 чечим аткарылууга тийиш, анткени мыйзамдар жана башка ченемдик укуктук актылардын ченемдери Конституцияга карама-каршы келет деп таанылган же Конституциялык соттун чечиминин маанисинен укуктук жөнгө салуудагы боштукту жоюу зарылдыгы келип чыгат.

Соттун 19 чечимдеринде ЖПКнын (4 жолу), КЖПКнын (4 жолу), КЖКтын (2 жолу) жана кылмыш-жаза мыйзамдары бөлүгүндөгү 2021-жылдагы өткөөл мыйзамдын (1 жолу), АПКнын (2 жолу) жана коомдук мамилелердин ар кандай чөйрөлөрүн жөнгө салган 10 ченемдик укуктук актылардын айрым жоболорунун конституциялуулугуна текшерүү жүргүзүлдү.

Конституциялык сот тарабынан кабыл алынган 7 чечимде Кылмыш-жаза кодексинин (2), Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин (4) жана кылмыш-жаза мыйзамдары бөлүгүндөгү 2021-жылдагы өткөөл мыйзамдын (1) ченемдеринин конституциялуулугу текшерилди, жана алардын дээрлик бардыгы Конституциянын ченемдерине карама-каршы келет деп таанылды. Бир гана соттун чечиминде КЖПКтын талашылып жаткан ченеми Конституцияга карама-каршы келбейт деп табылды.

Конституциялык соттун 4 чечиминде ЖПКнын ченемдери Конституциянын ченемдерине карама-каршы келет деп таанылды. Соттун эки чечими АПКтын айрым ченемдерине байланыштуу болду, алардын бирөөсү Конституцияга карама-каршы келет деп таанылды.

Жогоруда аталган кодекстердин ченемдерин текшерүүдө Конституциянын 61-беренеси менен кепилденген жарандардын жана юридикалык жактардын соттук коргонууга болгон укуктарын ишке ашыруучу укуктук механизмдер күмөнгө алынды.

Колдонуудагы укуктук жөнгө салууну конституциялык эмес деп таануунун жыштыгы мыйзам чыгаруу органына Конституциянын үстөмдүгү принцибин, жеке жана коомдук кызыкчылыктардын тең салмактуулугун сактоо максатында кылмыш-жаза, жарандык жана административдик-процессуалдык мыйзамдар чөйрөсүндөгү мыйзам долбоорлорун кылдаттык менен кароого сигнал берет.

Конституциялык сот “Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө” конституциялык Мыйзамдын, “Коммерциялык эмес уюмдар жөнүндө” Мыйзамдын, Эмгек кодексинин жана Өкмөттүн “Аялдардын эмгегин колдонууга тыюу салынган эмгек шарттары зыяндуу жана (же) коркунучтуу өндүрүштөрдүн, жумуштардын, кесиптердин жана кызматтардын тизмелери жөнүндө” токтомунун айрым жоболорун Конституцияга карама-каршы келбейт деп тааныганына карабастан, ал укуктук жөнгө салуудагы айрым көйгөйлөрдү аныктаган. Бул чечимдерде укуктук жөнгө салууга ар кандай негиздер боюнча басмырлоого жол бербөө жана тең укуктуулук принцибин бузбоо көз карашынан бааланат. Ушуга байланыштуу ченем жаратуучу органдар колдонулуп жаткан жаңы технологияларды жана мамлекеттик колдоого муктаж адамдардын мүмкүнчүлүктөрүн теңөөгө багытталган социалдык чараларды эске алуу

менен коомдук мамилелердин субъекттеринин тең укуктуулук жана басмырлабоо принциптерин ишке ашыруучу укуктук механизмдерди иштеп чыгууга көбүрөөк көңүл бурушу керек.

Конституциялык соттун чечимдеринде адамдын укуктарын жана эркиндиктерин чектеген же башкача таасир этүүчү ченемдерди белгилөөчү мыйзамдардын конституциялуулугун текшерүүдө мыйзамдык чектөөлөр жарандардын конституциялык укуктарынын, эркиндиктеринин жана мамлекеттин жана коомдун коомдук кызыкчылыктарынын ортосундагы тең салмактуулукту камсыз кылууга тийиш деп баса белгиленген. Конституциялык укуктарга жана эркиндиктерге карата ар кандай чектөөлөр мыйзамдуу жол берилген жана социалдык жактан негизделген гана болбостон, ошондой эле адилеттүү, зарыл жана мындай чектөөлөрдүн конституциялык таанылган максаттарына өлчөмдөш болууга тийиш.

Конституциялык сот кабыл алынган мыйзамдарда Конституциянын принциптеринин жана ченемдеринин сакталышын жана өнүгүүсүн ырастады, мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын, алардын кызмат адамдарынын, жарандардын жана юридикалык жактардын ишинде конституциялык мыйзамдуулуктун режимин андан ары камсыз кылууга багытталган укуктук позицияларды түздү.

Айрым мыйзамдарда боштуктардын жана укуктук аныксыздыктын болушу менен шартталган укуктук жөнгө салуудагы кемтиктер аныкталган, ошого байланыштуу мыйзам чыгаруучу коомдук мамилелерди мыйзамдык жөнгө салууну андан ары жакшыртууда аларды четтетүүсү каралган.

Укук колдонуу практикасында жарандардын укуктарын жана эркиндиктерин бузууга жол бербөө максатында Конституциялык сот айрым чечимдеринде аныкталган укуктук ченемдердин конституциялык-укуктук мазмунун эске алуу менен мамлекеттик органдарды конституциялык контролдоо органынын чечимин тикелей колдонууга түздөн-түз багыттаган.

Конституциялык сот мыйзам чыгаруучу тарабынан мыйзам жаратуу практикасында прогноздоо, коомдук талкуулоо жана коомдук экспертиза институттарын, ченемдик укуктук актылардын долбоорлору боюнча ар кандай диалог аянтчаларын системдүү түрдө колдонуу максатка ылайыктуу деп эсептейт.

Мамлекеттик органдар жана кызмат адамдары тарабынан Конституциялык соттун чечимдерин аткаруу, ошондой эле бул чечимдерде камтылган укуктук позицияларды өз ишмердүүлүгүндө эске алуу боюнча зарыл чаралар көрүлүп жаткандыгын белгилей кетүү керек. Бирок, дагы эле болсо кээ бир көйгөйлөр бар, алар көбүнчө кызмат адамдарынын Конституциялык соттун чечимдеринде баяндалган укуктук позициялардын маңызын жана аларды аткаруу тартибин билбегендиги менен байланышкан.

Ушуга байланыштуу ченем жаратуу иш процессинде сот, мыйзам чыгаруу жана аткаруу бийлик бутактарынын кызматташтыгынын жана өз ара аракеттенүүсүнүн деңгээлин жогорулатуу керек, анда Конституциянын үстөмдүүлүк принцибин, адамдын укуктарын жана эркиндиктерин сактоо жана коргоо артыкчылыгын, жеке жана коомдук кызыкчылыктардын тең салмактуулугун сактоо жана өлчөмдөштүк принцибин, ошондой эле укук колдонууну жүргүзүү шарттарын жетекчиликке алуу зарыл.